

A 9/10–11. SZÁZAD RÉGÉSZETI KUTATÁSÁNAK HELYZETE A ROMÁNIAI MOLDVÁBAN

Néhány gondolat a temetkezésekről és a szórványleletekről a balták kapcsán

GÁLL ERWIN*

Kulcsszavak: *Moldva (Románia), 9/10–11. század, temetkezési helyek, szórványleletek, balták*
Keywords: *Moldavia (Romania), 9th/10th–11th centuries, funerary places, stray finds, axes*

Gáll Erwin

A 9/10–11. század régészeti kutatásának helyzete a romániai Moldvában. Néhány gondolat a temetkezésekről és a szórványleletekről a balták kapcsán

Moldvában a 10–11. század régészeti kutatásának jelenlegi elmaradott helyzete számos okra vezethető vissza. Emiatt jelen dolgozatunkban csak a leletanyag időrendi rendszerezését tűzhetjük ki célul. A Kárpát-medence és Bulgária területén, illetve egyes aspektusaiban egész Közép-Európában használt relatív kronológiai rendszert alkalmazhatónak találtuk Moldva esetében is, ennek azonban megvannak a maga korlátai, és a félreinterpretálás veszélyével is számolhatunk, de ebben a pillanatban jobb kiindulási pontot nem látunk. A más kelet-európai régiókban használt relatív kronológiai rendszer alapján 3 kronológiai csoportba sorolhatjuk a temetkezési helyeket, sírokat és szórványleleteket. Ugyanakkor szükséges hangsúlyoznunk, hogy a temetkezési helyeket és sírokat Kelet-Moldvában regisztrálták, míg a balták – szórvány- és depóleleteként – a legnagyobb mennyiségben Nyugat-Moldvában kerültek elő. Hogyan értelmezhető ez a jelenség? Vajon életmódbeli különbségre utal, vagy egy adott kulturális különbség régészeti lecsapódására? Minderre a jövő kutatásai adhatnak választ.

Erwin Gáll

The state of the archaeological research of the 9th/10th–11th centuries in Moldavia (Romania). Some remarks on funerary places and stray finds in connection with axes

The current state of the archaeological research of the 10th–11th centuries in Moldavia is quite backward for many reasons. Therefore in this paper we could only aim to set up a chronological order of the finds of this period. We think, that the relative chronological system used in the Carpathian Basin and Bulgaria, and in some aspects also in the whole territory of Central and Eastern Europe, can be applied in the case of Moldavia as well. This, of course, has certain limitations and the threat of misinterpretation, but at the moment we cannot see a better point to start from. On the base of the relative chronological system used in other regions of Eastern Europe, we can classify the funerary places, graves and stray finds into three chronological groups. However, we have to emphasize that, on one hand, funerary places and graves have been found in Eastern Moldavia, on the other hand, the biggest amount of axes was found as stray and deposit finds in Western Moldavia. How does this phenomenon can be interpreted? Does it indicate a difference in lifestyle or an archaeological manifestation of cultural differences? These questions can be answered only by future researches.

* Institutul de Arheologie «Vasile Pârvan» / Vasile Pârvan Institute of Archaeology. RO-010667, București, str. Henri Coandă 11., erwin.gall@iabvp.ro

BEVEZETÉS¹

Moldvában² a 10–11. század régészeti kutatásának jelenlegi elmaradott helyzete számos okra vezethető vissza.³ Természetesen nem állíthatjuk azt, hogy ebben a régióban egyáltalán nem folytak régészeti kutatások, hiszen az általunk összeállított lista is cáfolná ezt a kijelentést, az azonban elmondható, hogy a 9/10–11. századi Moldva kutatása még romániai viszonylatokban is nagyon kezdetleges állapotban van, Közép-Kelet-Európa más, sokkal fejlettebb területeit nem is említve. Moldva vizsgált időszaka kapcsán nem beszélhetünk egyértelműen temetőkről, csupán olyan sírokról és sírcsoportokról, amelyeket érintettek az ásatások (*1. kép; 1. táblázat*).

Az ásatásokat illetően pontos technikai adatok Probotă és Holboca lelőhelyek kivételével nem állnak rendelkezésre, antropológiai vizsgálatokat pedig mindössze nyolc esetben végeztek (Probotă 7. sír,⁴ Arsura-Cețățuia Mogoșești) (TEODOR 2013, 109). Archaeozoológiai vizsgálatokra tudomásunk szerint egyáltalán nem került sor, de régészeti elemzések hiányában a Kárpát-medencei temetők leletanyagához hasonló kronológiai rendszer sem áll rendelkezésre, nem is beszélve a telepek kutatásáról. A jövőben a régészeti leletanyag minél részletesebb feldolgozását, illetve ezek eredményének publikálását kellene célul kitűzni.

Adatbázisunk elsősorban két kutató, Victor Spinei és Dan Gheorghe Teodor munkáin alapszik (ld. *1–2. táblázat*).

INTRODUCTION¹

The archaeological research of the 10th–11th-century Moldavia² is currently really backward for many reasons.³ Of course we cannot say that in this region there were no archaeological researches at all, as our list of the sites would refute this statement, but we might say that the archaeological research of the 9th/10th–11th centuries in Moldavia is in a quite initial phase even in the context of Romania, and it is not to compare with other more advanced regions of Central and Eastern Europe. In this period of Moldavia, we cannot speak with confidence about cemeteries, we can mention only graves and groups of graves, that were involved by excavations (*fig. 1; table 1*).

Except for the sites of Probotă and Holboca, we have no technical details about these excavations, not mentioning the anthropological analysis that apart from eight cases (Probotă grave 7,⁴ Arsura-Cețățuia Mogoșești) (TEODOR 2013, 109) are completely missing from the current studies. To the best of our knowledge, there has not been done any archaeozoological analysis. Due to the lack of archaeological analyses in Moldavia, there is no such a chronological system that concerns the material of the cemeteries (the settlements cannot even be mentioned), as it is in the case of the Carpathian Basin.

¹ Ebben a rövidebb terjedelmű írásunkban a ma Románia területeként ismert Moldva régió temetkezési helyeit és szórványleleteinek egy adott típusát elemeztük. A telepek kutatásának elemzésétől el kellett tekintenünk, mert ezeket a lelőhelyeket többnyire csak sokkal tágabb időhatárok közé keltezhetjük.

² A Kárpátoktól keletre fekvő térség részletes földrajzi leírását ld. SPINEI 1985, 13–44.

³ Ezen okok közé sorolható a tudományos életben észlelt érdektelenség e téma és korszak iránt, illetve az az *eticista* megközelítés, amelyet a fősodratú tudománypolitika határozott meg (BOIA 1997, 76, 123–125). Emiatt a mai napig nem létezik egy olyan régészeti jellegű szintézis, amely tartalmazná a régészeti leletanyag elemzését, ellentétben pl. Havasalfölddel, ahol hasonló régészeti munka már rendelkezésünkre áll (IONIȚĂ 2005). Új lelőhelyek: Păulești (1 sír) és Strejnicu (1 sír) (FRÎNCULEASA ET AL. 2012, 139–163).

⁴ „*Studiul antropologie, făcut de către prof. Olga Necrasov, a stabilit că scheletul omenesc din acest mormînt prezintă caractere mongoloide*” (ZAHARIA–ZAHARIA 1962, 605).

¹ This paper aims to analyse the funerary places and stray finds found in the historical region of Moldavia, belonging to present Romania. We were forced to renounce to analyse the settlements, since they can be dated just within very broad periods. The English text, partially revisited, was published in Gáll, Erwin: The archaeological research state of the 9th/10th–11th centuries in Moldova (Romania). Some thoughts on funerary places and stray finds (axes). *Ziridava Studia Archaeologica. Museum of Arad* 29 (2015) 313–332.

² Victor Spinei provides a good geographical description of the area east of the Carpathian Mountains: SPINEI 1985, 13–44.

³ Among these reasons one could mention the uninterested attitude of the experts towards this topic and the *ethnicizing* point of view dictated by mainstream science policy (BOIA 1997, 76, 123–125). Because of this, there is no archaeological synthesis that would analyse this region, in opposition to another region, Muntenia/Greater Wallachia that has already been studied that way (IONIȚĂ 2005). Recently discovered sites are Păulești (1 grave) and Strejnicu (1 grave) (FRÎNCULEASA ET AL. 2012, 139–163).

⁴ „*Studiul antropologie, făcut de către prof. Olga Necrasov, a stabilit că scheletul omenesc din acest mormînt prezintă caractere mongoloide*” (ZAHARIA–ZAHARIA 1962, 605).

ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉS

Ha az etnikai identitás problémakörét egyes szociológusok, akik 'élőben' tanulmányozhatják ezen horizontális identitás megnyilvánulási formáit, *hot potatonak* nevezik (MALEŠEVIĆ 2004, 1), nyilvánvaló, hogy ennek a kérdésnek a megválaszolása a régészet esetében még inkább problematikus.⁵ A régmúlt etnikai identitásainak azonosítási lehetőségei korlátozottak, és, ami minket igazán érdekel, ennek a régészeti forrásokkal való összekapcsolása, illetve kimutathatósága még ennél is viszonylagosabb.

Ebből adódóan szkeptikusok vagyunk azon próbálkozások láttán, amelyek a régészeti leleteket történeti elméletek igazolására használják fel. Ez a szkeptikus és óvatos hozzáállás még indokoltabb a 9/10. és 11. századi moldvai leletanyag sok hiányosságot mutató kutatása esetében (ld. *I. táblázat*). Mindezek miatt jelen munkánkban csak a leletanyag időrendi rendszerezését tűzhetjük ki célul.

AZ ELEMZÉS

E rövid elemzésünk a kutatás jelenlegi állapota miatt nem lehet átfogó, ezért a régészeti leletanyagunk csak néhány aspektusával foglalkozhatunk. A Kárpát-medence és Bulgária területén, illetve bizonyos tekintetben egész Közép-Európában használt relatív kronológiai rendszert alkalmazhatónak találtuk Moldva esetében is, ennek azonban megvannak a maga korlátai, és a félreinterpretálás veszélyével is számolhatunk, de jelen pillanatban jobb kiindulási pontot nem találtunk. Például az egytagú, másnéven rúdzablákat a Kárpát-medence keleti felében a 10. század második felére kelteznek, de kérdéses, hogy minden ilyen leletet hasonlóképpen keltezzük-e a Kárpátoktól keletre is.

Elsőként egy átfogó helyzetértékelést próbáltunk készíteni a számunkra elérhető sírokról és temetkezési helyekről. Szükségesnek tartjuk hangsúlyozni, hogy egyelőre egyetlen temetőt sem tártak fel, és a legnagyobb ismert temetkezési hely is mindössze 11 (!) sírból áll. A helyzetet nem csupán az a tény nehezíti, hogy csak kis alapterületű ásatások eredményeiről beszélhetünk, hanem az is, hogy ezen

That kind of complex analysis of the archaeological material and the publication of its results should be done in the future.

Our database is primarily based on the researches of Victor Spinei and Dan Gheorghe Teodor (see *tables 1–2*).

THEORETICAL APPROACH

If the topic of 'ethnic' identity is called *hot potato* by some sociologists, who can study the manifestations of this horizontal identity in real life (MALEŠEVIĆ 2004, 1), then answering this question is obviously even more problematic in the case of archaeology.⁵ The possibilities to identify so-called 'ethnic' identities in the distant past are limited and what we are interested in, namely their connection with archaeological sources and the possibility to detect them, are even more relative.

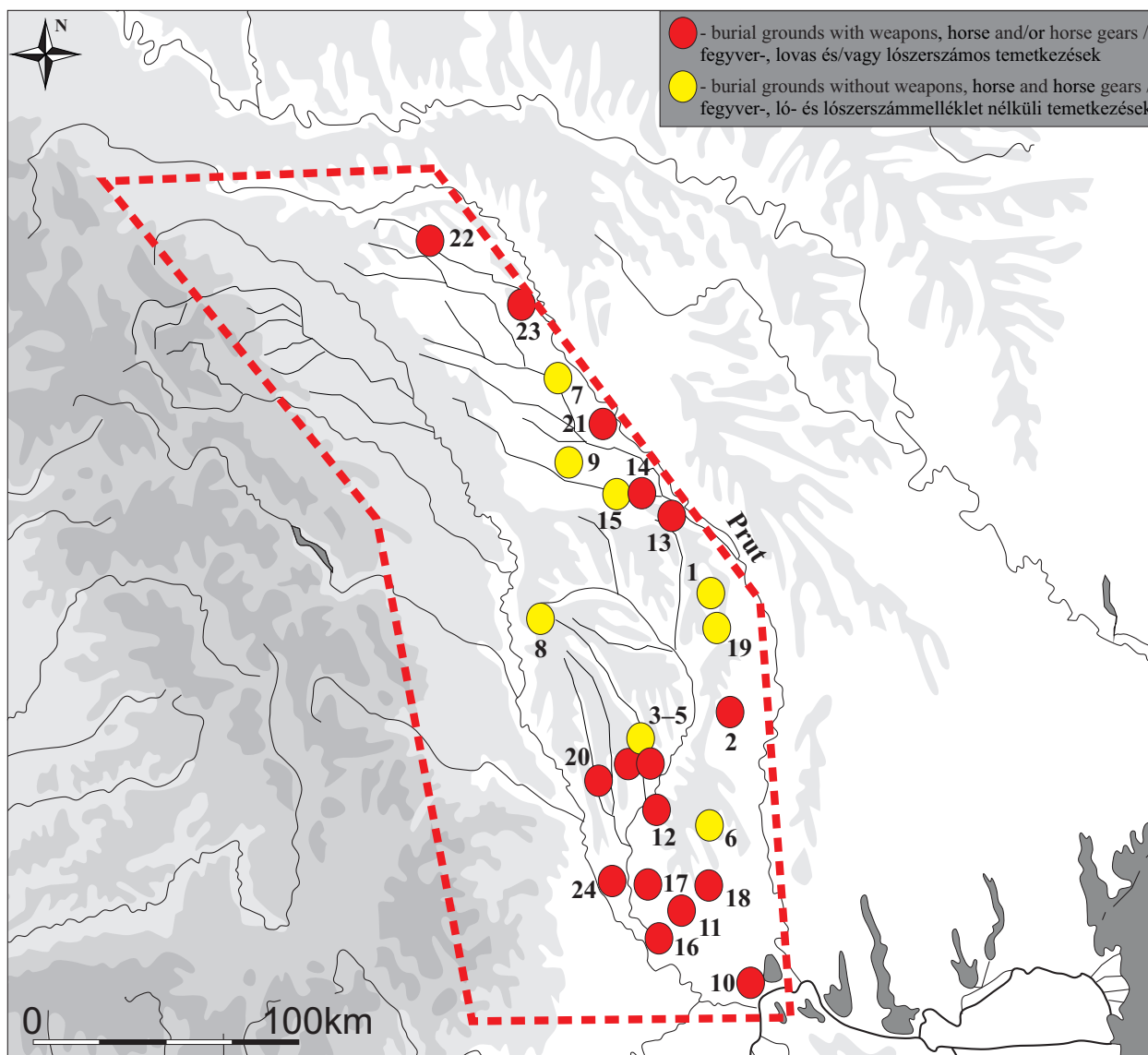
Therefore we are skeptical about those attempts made by historians using archaeological finds to support their historical hypotheses. This sceptical and temperate attitude is even more reasonable in the case of the 9th/10th- and 11th-century finds from Moldavia, whose research shows a lot of deficiencies (see *table 1*). Therefore this paper could only aim to set up a chronological order of the finds.

THE ANALYSIS

Due to the current state of the research, this short analysis of ours cannot be comprehensive, therefore we would like to concentrate only on some important aspects. First of all, the relative chronological system used in the Carpathian Basin and Bulgaria, and in some cases also in the whole territory of Central and Eastern Europe, can be applied in Moldavia as well, but this might have certain limitations and also the threat of misinterpretation, but at the moment we cannot see a better point to start from. For example bits with single-piece bar from the Carpathian Basin are dated to the second half of the 10th century, but it is questionable whether we can date similarly all the finds of this type east of the Carpathians as well.

⁵ Sebastian Brather szerint 'etnikai' csoportok azonosítására a régészet nem alkalmas (BRATHER 2002, 152–156).

⁵ According to Sebastian Brather, archaeology cannot be used to identify 'ethnic' groups (BRATHER 2002, 152–156).

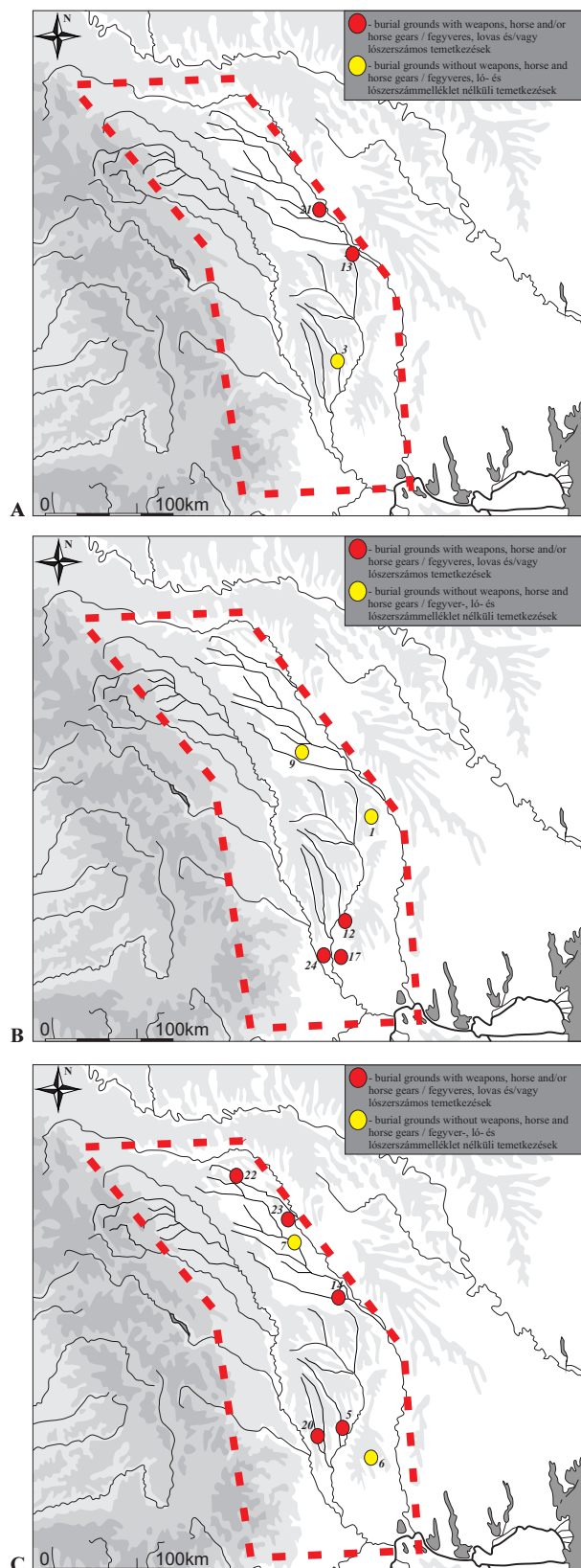
1. kép. 9/10–11. századi temetkezések Moldva területén (a lelőhelyek számozásához ld. 1. táblázat)
 Fig. 1. The burial sites of Moldavia in the 9th/10th–11th centuries (the numbers of the sites see on table 1)

ásatások leletanyagát jónéhány esetben nem is közték, ebből fakadóan pedig több lelőhelyet nem tudunk pontosabban datálni, néhányuk pedig egyáltalán nem keltezhető. Ugyanakkor az alábbiakban feltüntetett keltezők alapján is leszögezhető, hogy ezek a temetkezések nem alkotnak egységes csoportot.

A kutatástörténet áttekintése kapcsán kiemelhetjük legfontosabb észrevételünket: a kutatás jelenlegi állása semmilyen történelmi hipotézis felállítását nem teszi lehetővé.

A régészeti keltezés legfontosabb elemei elsősorban a fegyverek és a lószerszámok, illetve az ékszeres különböző típusai. Három lelőhelyet tudunk

In the first step, we tried to give an overall review of the graves and funerary places whose documentation is available for us. It must be emphasized that no complete cemetery has been excavated so far and the biggest burial site contains only 11 (!) graves. The situation is complicated not only by the fact that we can just talk about the results of excavations that involved merely a small area; the other problem is that in many cases the finds have not been published, therefore, due to a lack of data several sites cannot be dated more precisely and some of them cannot be dated at all. Even though, based upon the dates in the table below, we can say that these burial finds do not form a homogeneous group.

2. kép. A vizsgált korszak keltezhető temetkezései. A: 10. század; B: 10. század második fele – 11. század első fele; C: 11. század (a lelőhelyek számozásához ld. 1. táblázat)

Fig. 2. The datable graves of this period. A: 10th century; B: second half of the 10th century – first half of the 11th century; C: 11th century (the numbers of the sites see on table 1)

This review of research history makes us emphasize the most important remark: the recent state of the researches does not allow to set up any historical hypothesis.

The elements of dating are first of all the weapons and horse gears, and also some types of jewellery. Three sites can be dated generally to the 10th century, five sites belong to the second half of the 10th – first half of the 11th century and seven sites can be dated to the 11th century (fig. 2).

The most important markers of the 9th/10th centuries are the pear-shaped stirrups (Grozești)⁶ (fig. 8. 10) (SPINEI 1985, 113, fig. 29. 10), the iron bits with sidebars (Grozești)⁷ (fig. 8. 7) (SPINEI 1985, 113, fig. 29. 7), the rhomboid and deltoid arrowheads (Grozești, Probota) (fig. 8. 1–6, 9) (ZAHARIA–ZAHARIA 1962, fig. 8. 3–5; SPINEI 1985, fig. 29. 1–6, 8), the quiver (Probota)⁸ (fig. 7. 5), the knives (Grozești, Probota) (fig. 7. 6; fig. 8. 8), the simple lock rings (Probota, Bârlad-Parcul de odihnă)⁹ (fig. 7. 1–2; fig. 10. 6) (SPINEI 1985, 113, fig. 27. 6; SZÖKE 1962, 35; RÉVÉSZ 1996, 79–80), the rattlers (Bârlad-Parcul de odihnă) (fig. 10. 1–5)¹⁰ (SPINEI 1985, 113, fig. 21. 1–5) and the lyre-shaped buckles (Erbiceni)¹¹ (NIȚU ET AL. 1959, 536, fig. 6. 4).

The characteristic elements of material culture in the second half of the 10th and the first half of the 11th centuries are buttons (Arsura) (fig. 10. 1–6) (SPINEI 1985, fig. 14. 1–6), earrings (Arsura)¹² (fig. 10. 7–8) (TEODOR 1968, 237–238, fig. 25. 1–2; SPINEI 1985, fig. 14. 7–8), bow finds (Banca) (fig. 9. Grave 1: 1–4, Grave 2: 1–2) (MAXIM-ALAIBA 1987, 236, fig. 1. 1–5), arrowheads (Banca) (fig. 9. Grave 1: 5–6, Grave 2: 5–7) (MAXIM-ALAIBA 1987, 236, fig. 1. 12, 15–18), rosette-shaped small ornaments (Banca) (fig. 9. Grave 1: 10–11) (MAXIM-ALAIBA 1987, 236, fig. 1. 8–9) and bits with single-piece

⁶ Type Pe2a1, dated to the first half of the 10th century after GÁLL 2015, Pl. 1. 2a1. Other references: RÉVÉSZ 1996, 43–46.

⁷ Type 3b (GÁLL 2013, Vol. II, 324. tábl.).

⁸ On the structure of 10th-century quivers see RÉVÉSZ 1985, 35–53.

⁹ Types 1a–1b (GÁLL 2013, Vol. II, 307. tábl.).

¹⁰ On the rattlers in the Carpathian Basin see SZÖKE 1962, 59–61; KOVÁCS 1998, 150–151, 153, 32. j.

¹¹ On their dating see RÉVÉSZ 1989, 513–541.

¹² On their dating see SZÖKE 1962, 46; GIESLER 1981, 120–124; GÁLL 2013, Vol. I, 666.

általánosan a 10. századra keltezni, öt lelőhelyet a 10. század második fele és a 11. század első fele közé, hetet pedig a 11. századra (2. kép).

A 9/10. század vonatkozásában a legfontosabb keltező értékű tárgytípus a körte alakú kengyel (Grozești)⁶ (8. kép 10) (SPINEI 1985, 113, fig. 29. 10), az oldalpálcás vaszabla (Grozești)⁷ (8. kép 7) (SPINEI 1985, 113, fig. 29. 7), a rombusz és deltoid alakú nyílcsúcs (Grozești, Probota) (8. kép 1–6, 9) (ZAHARIA–ZAHARIA 1962, fig. 8. 3–5; SPINEI 1985, fig. 29. 1–6, 8), a tegez (Probota)⁸ (7. kép 5), a kés (Grozești, Probota) (7. kép 6; 8. kép 8), a sima hajkarika (Probota, Bârlad-Parcul de odihnă)⁹ (7. kép 1–2; 10. kép 6) (SPINEI 1985, 113, fig. 27. 6; SZÖKE 1962, 35; RÉVÉSZ 1996, 79–80), a csörgő (Bârlad-Parcul de odihnă)¹⁰ (10. kép 1–5) (SPINEI 1985, 113, fig. 21. 1–5) és a líra alakú csat (Erbiceni)¹¹ (NIȚU ET AL. 1959, 536, fig. 6. 4).

A 10. század második felére és a 11. század első felére a következő tárgytípusok jellemzőek: gomb (Arsura) (10. kép 1–6) (SPINEI 1985, fig. 14. 1–6), fülbevaló (Arsura)¹² (10. kép 7–8) (TEODOR 1968, 237–238, fig. 25. 1–2; SPINEI 1985, fig. 14. 7–8), íjmarkolat- és íjvéggkarsont (Banca) (9. kép: 1. sír 1–4, 2. sír 1–2) (MAXIM-ALAIIBA 1987, 236, fig. 1. 1–5), nyílcsúcs (Banca) (9. kép: 1. sír 5–6, 2. sír 5–7) (MAXIM-ALAIIBA 1987, 236, fig. 1. 12, 15–18), kisméretű rozetta (Banca) (9. kép: 1. sír 10–11) (MAXIM-ALAIIBA 1987, 236, fig. 1. 8–9), egytagú zabla (Grivița-Vaslui, Matca, Umbrărești)¹³ (8. kép 1) (SPINEI 1985, 113, 118, fig. 30. 9, fig. 31. 12; SPINEI 2009, fig. 32. 9).

A 11. századra jellemző legfontosabb tárgy a négyzet átmetszetű, nagyméretű hajkarika (Bârlad-Moara lui Chicoș) (11. kép) (SPINEI 1985, 113, fig. 31. 3–4), az öntött, áttört függő (Berești, Todireni)¹⁴ (10. kép Berești 1–2, Todireni 1–3) (SPINEI 1985,

bar (Grivița-Vaslui, Matca, Umbrărești)¹³ (fig. 8. 1) (SPINEI 1985, 113, 118, fig. 30. 9, fig. 31. 12; SPINEI 2009, fig. 32. 9).

In the 11th century the most important elements of dating are the cast, square-sectioned lock rings (Bârlad-Moara lui Chicoș) (fig. 11) (SPINEI 1985, 113, fig. 31. 3–4), cast pendants with openwork decoration (Berești, Todireni)¹⁴ (fig. 10. Berești 1–2, Todireni 1–3) (SPINEI 1985, 110–111, fig. 27. 9–11, 13), twisted rings (Holboca)¹⁵ (fig. 7. 12) (NESTOR ET AL. 1952, 96, 108), twisted bracelets (Călărași)¹⁶ (TEODOR 1997, 62), arrowheads (Holboca) (fig. 7. 9–11), quiver finds (Holboca)¹⁷ (fig. 7. 1–3) (NESTOR ET AL. 1952, 96, 108), bow finds (Holboca) (fig. 7. 4–8) (NESTOR ET AL. 1952, 96, 108), copper cauldrons (Pogonești) (fig. 11) (SPINEI 1985, 115, fig. 34. 12), bits with single-piece bar (Bârlad-Moara lui Chicoș) (SPINEI 1985, 115, fig. 30. 8) and simple bridle bits (Pogonești) (SPINEI 1985, 115, fig. 30. 8).

As we mentioned, bits with single-piece bar from the Carpathian Basin are dated to the second half of the 10th century, but it is questionable if we can date them similarly in the region east of the Carpathians as well. These finds from Muntenia/Greater Wallachia were also dated starting from the second half of the 10th century, but exactly on the base of the finds from the Carpathian Basin¹⁸ (IONIȚĂ 2005), what presents us a paradox situation.

Geographically the burial sites are located along the lower reaches of the River Siret and Prut (table 1. 2, 3–5, 6, 10, 11, 12, 16, 17, 19, 24) and along the upper and middle reaches of the Prut (table 1. 1, 7, 9, 13, 14, 15, 21, 22, 23). Weapons and horse gears have been found in 16 out of the currently known 24 burial sites. Although the current state of the research is not outstanding, it might be stated that the burials of that period were characterised by weap-

⁶ Pe2a1 típus: GÁLL 2015, pl. 1. 2a1 alapján a 10. század első felére keltezhető. Ld. még: RÉVÉSZ 1996, 43–46.

⁷ 3b típus (GÁLL 2013, II. kötet, 324. tábl.).

⁸ A 10. századi nyíltegeztek szerkezetéről ld. RÉVÉSZ 1985, 35–53.

⁹ 1a–1b típus (GÁLL 2013, II. kötet, 307. tábl.).

¹⁰ A Kárpát-medencei csörgőkről ld. SZÖKE 1962, 59–61; KOVÁCS 1998, 150–151, 153, 32. j.

¹¹ Keltezésük kapcsán ld. RÉVÉSZ 1989, 513–541.

¹² Keltezésük kapcsán ld. SZÖKE 1962, 46; GIESLER 1981, 120–124; GÁLL 2013, I. kötet, 666.

¹³ 2a típus (GÁLL 2013, II. kötet, 324. tábl.).

¹⁴ Keltezésük kapcsán ld. CURTA 2013, 168–169.

¹³ Type 2a (GÁLL 2013, Vol. II, 324. tábl.).

¹⁴ On their dating see CURTA 2013, 168–169.

¹⁵ On their dating see SZÖKE 1962, 97; GIESLER 1981, Taf. 53. In the Transylvanian Basin: GÁLL 2013, Vol. I, 695.

¹⁶ For their chronological analyses see GIESLER 1981, 121–124, 137–151.

¹⁷ We can date the circle decorated quiver plates from the Carpathian Basin to the second half of the 10th century, see: GÁLL 2013, Vol. I, 735.

¹⁸ On the analysis of this bit type from the Carpathian Basin see PETKES 2011, 231–246.

110–111, fig. 27. 9–11, 13), a sodrott gyűrű (Holboca)¹⁵ (7. kép 12) (NESTOR ET AL. 1952, 96, 108), a sodrott karperec (Călărași)¹⁶ (TEODOR 1997, 62), a nyílcsúcs (Holboca) (7. kép 9–11), a tegez (Holboca)¹⁷ (7. kép 1–3) (NESTOR ET AL. 1952, 96, 108), az íjsont (Holboca) (7. kép 4–8) (NESTOR ET AL. 1952, 96, 108), a rézüst (Pogonești) (11. kép) (SPINEI 1985, 115, fig. 34. 12), az egytagú zabla (Bârlad-Moara lui Chicoș) (SPINEI 1985, 115, fig. 30. 8) és az egyszerű csikózabla (Pogonești) (SPINEI 1985, 115, fig. 30. 8).

Amint az előbb már említettük, az egytagú zablákat a Kárpát-medencében a 10. század második felére keltezük, az azonban kérdéses, hogy ez a keltezés hasonlóképpen alkalmazható-e a Kárpátoktól keletre fekvő területekre is. Havasalföldön e tárgyakat szintén a 10. század második felétől keltezték, azonban pont a Kárpát-medence leletanyaga¹⁸ alapján (IONIȚĂ 2005), ami rávilágít a helyzet ellentmondásosságára.

A temetkezésre használt lelőhelyek a Szeret és a Prut folyók alsó részein (1. táblázat 2., 3–5., 6., 10., 11., 12., 16., 17., 19., 24. lelőhely), illetve a Prut felső és középső folyásvidékén (1. táblázat 1., 7., 9., 13., 14., 15., 21., 22., 23. lelőhely) csoportosulnak. A jelenleg ismert 24 temetkezési hely közül 16 lelőhelyen kerültek elő fegyverek és lószerszámok, ezért a kutatás jelenlegi, kevésbé előrehaladott állása ellenére elmondható, hogy a korszak temetkezéseire a fegyver, valamint a ló és/vagy lószerszám sírba helyezése volt jellemző. A sírokban talált fegyvermellékleteket az íjmarkolat-csontok, a tegez vasrészei és a vas nyílcsúcsok alkotják. Más fegyvertípusok egyelőre nem ismertek a vizsgált korszak moldvai temetkezéseiből.

Szót kell ejtenünk a temetkezési szokások azon egyik eleméről is, amelynek interpretációja a legtöbb esetben valójában nem állja meg a helyét. A 'keresztény tájolásnak' (ld. pl. TEODOR 1997, 39, 62) tartott Ny–K tájolás valójában a Moldva te-

ons, horses and/or horse gears. The weapons found in the graves are bow finds, iron parts of quivers and iron arrowheads. Other types of weapons have not been found in Moldavia so far in the graves of this period.

We have to mention an element of burial customs, that is interpreted incorrectly in many cases. The W–E orientation, evaluated as 'Christian orientation' (for example TEODOR 1997, 39, 62), is actually a common characteristic of all the unearthed burials from Moldavia, regardless of whether we are speaking about graves with or without weapons and horses. Even more, in one exceptional case, a grave without weapons had N–S orientation (Erbiceni-Dealul Cimitirului).

As we can see, the burial sites have been unearthed in all cases in the Eastern part of Moldavia, between the Rivers Prut and Siret. Not a single funerary place was found west of the Siret so far. This could be explained by future researches. In conclusion, we may say that pagan burial customs of the 10th century were present in the 11th century as well and there are no finds (for instance *churchyards*) that would prove any Christian presence in the 10th–11th-century Moldavia.¹⁹

In our chronological chart (fig. 3) we tried to give a chronology of the sites using the dating methods applied in the Carpathian Basin, but with the remark that all of this should be checked, improved and corrected by future ¹⁴C analyses (see also fig. 11).

We added to the map of archaeological sites the locations of such a find type that no one has drawn attention to so far, namely axes (table 2). Axes are completely missing from the material of the graves. In Wallachia, there was found an axe only in one grave (București-Tei) (MORINTZ–ROSETTI 1959, 11–47), and two others in the Republic of Moldova / Bessarabia (Echimăuți, Orheiul Vechi) (TEODOR 2003, fig. 1). However, a great number of axes have been found as stray and depot finds that can be dated to the 9th/10th–11th centuries. They do not cover the same region as the graves described above, they were found mainly in Western Moldavia, west of the River Siret (fig. 4; fig. 6).

¹⁵ Keltezésük kapcsán ld. SZÓKE 1962, 97; GIESLER 1981, Taf. 53. Az Erdélyi-medencéről ld. GÁLL 2013, I. kötet, 695.

¹⁶ Kronológiai elemzésüket ld. GIESLER 1981, 121–124, 137–151.

¹⁷ A pontkörös tegezdíszeket a Kárpát-medencében a 10. század második felétől keltezhetjük, ld. GÁLL 2013, I. kötet, 735.

¹⁸ A Kárpát-medencei egytagú zablák elemzéséhez ld. PETKES 2011, 231–246.

¹⁹ The same conclusion has been made by Andrei Măgureanu regarding the material of the 6th–7th centuries (MĂGUREANU 2017, 53–54).

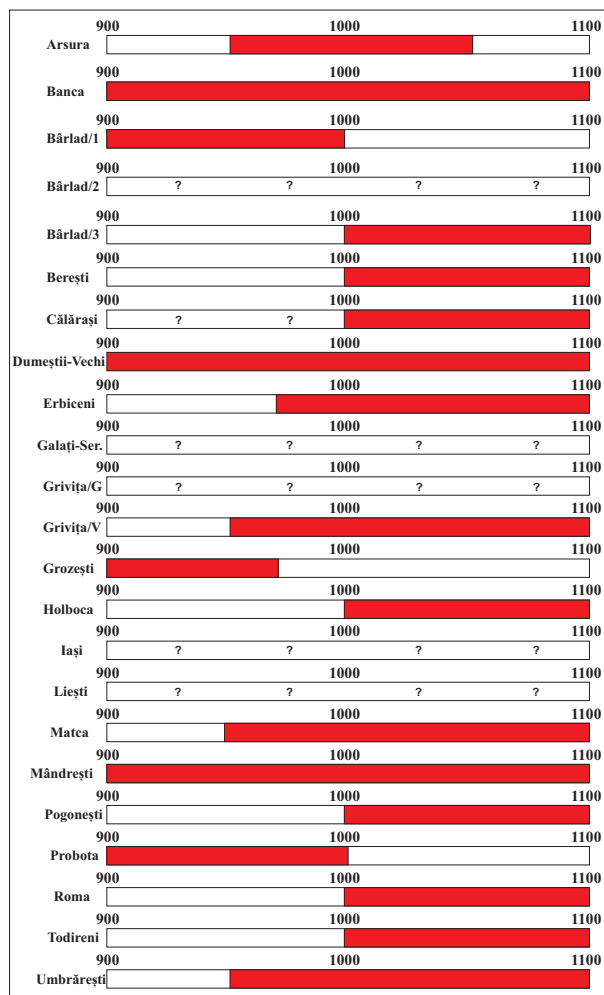
ületén feltárt temetkezések általános jellemzője, függetlenül attól, hogy fegyveres-lovas, vagy éppen fegyvertelen sírról van szó. Sőt, egy kivételes esetben a fegyvertelen sír éppen É–D tájolású volt (Erbiceni-Dealul Cimitirului).

Amint az látható, a temetkezésre használt lelőhelyek valamennyi esetben Moldova keleti felében, a Prut és a Szeret között találhatóak, a Szerettől nyugatra mindezidáig egyetlen sírlelet sem került elő. Ennek okát jelenleg nem ismerjük. Összességében elmondhatjuk, hogy a 10. századi pogány temetkezési szokások a 11. században is jelen voltak, a kereszténység konkrét jelenlétére utaló régészeti jelenségekről (elsősorban *templom körüli temetőkről*) pedig a 10–11. századi Moldova esetében nem beszélhetünk.¹⁹

Kronológiai diagramunkon (3. kép) a Kárpát-medencei keltezési módszereket használva próbáltuk meghatározni a lelőhelyek korát, hozzá kell tennünk azonban, hogy a jövőben szükséges lenne mindezt leellenőrizni, tökéletesíteni és ¹⁴C vizsgálatokkal pontosítani (ld. még: 11. kép).

A régészeti lelőhelyek elterjedési térképét a balták összegyűjtésével egészítettük ki, egy olyan tárgytypussal, amelyre mindeddig senki sem hívta fel a figyelmet (2. táblázat). A balták teljes mértékben hiányoznak a temetkezésekből, csupán egyetlen balta került elő Havasalföldről (București-Tei) (MORINTZ–ROSETTI 1959, 11–47), további két példány pedig a Moldovai Köztársaság / Bessarábia területén található lelőhelyekről (Echimăuți, Orheiul Vechi) (TEODOR 2003, fig. 1). Ezzel szemben jelentős számú baltát regisztráltak 9/10–11. századi szórvány- és depóleletként. Utóbbiak területi elterjedése lényegében eltér az előbb elemzett sírokétól, elsősorban Nyugat-Moldvában, a Szeret folyótól nyugatra kerültek elő (4. kép; 6. kép).

A balták kapcsán, amelyeket három különböző típusba sorolhatunk (ld. 12–14. kép), felmerül a kérdés, hogy hogyan értékelhetjük földrajzi elterjedésüket. Mivel nyéltámaszos balták (12. kép 3–4; 13. kép 1–3; 14. kép 2–3, 5) a Kijevi Rusz és Skandinávia területéről ismertek nagy számban, a jövőben nagyobb hangsúlyt kell fektetni azokra

3. kép. A 10–11. századi moldvai temetkezések és szórványleletek relatív kronológiája

Fig. 3. The relative chronology of 10th–11th-century burial places and stray finds from Moldavia

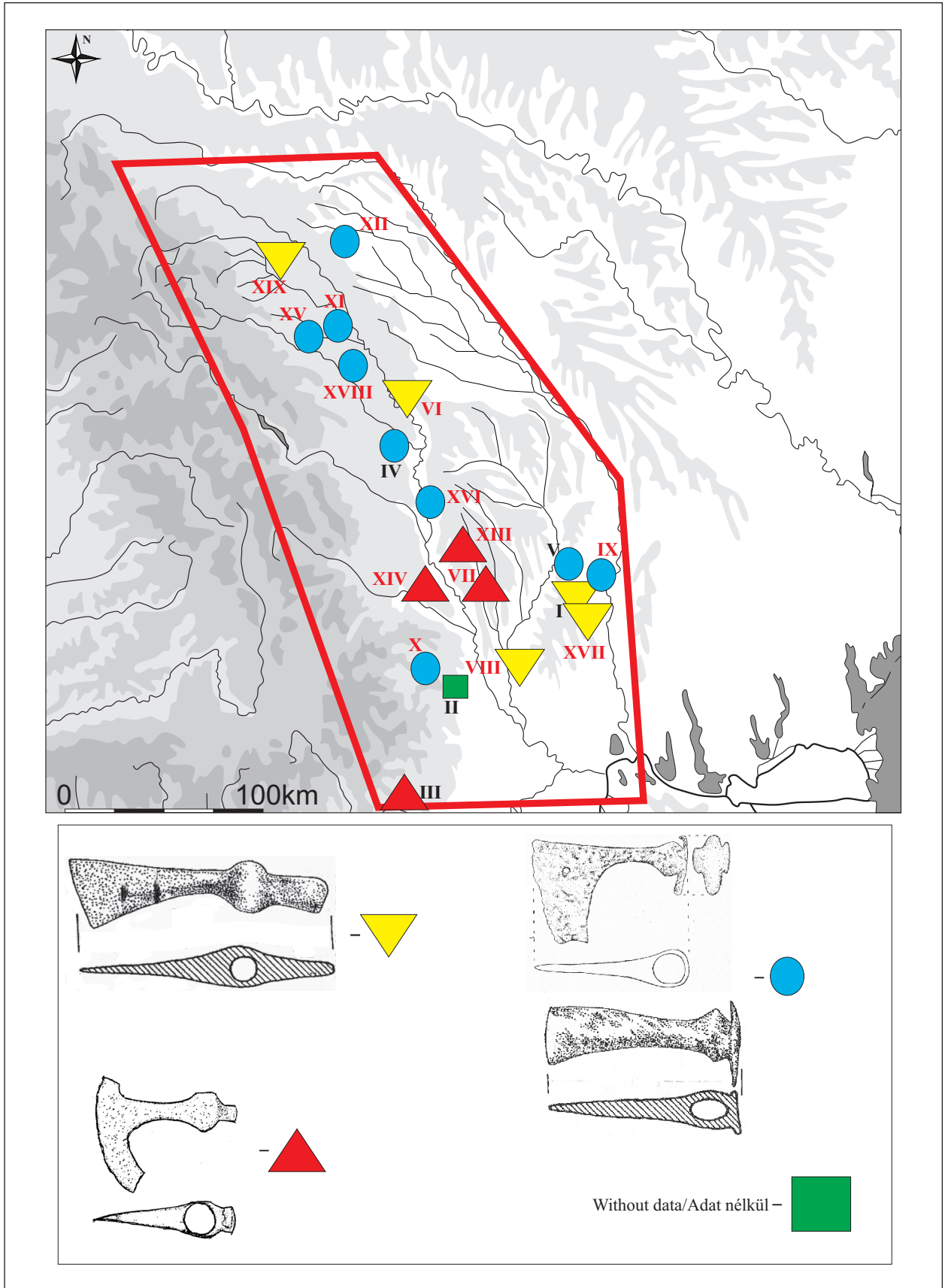
In connection with these items that can be classified into three categories (see figs. 12–14), the question may arise how should we interpret their geographical distribution. Axes with handle support (fig. 12. 3–4; fig. 13. 1–3; fig. 14. 2–3, 5) are known in a big amount in the territory of the Kievan Rus' and Scandinavia. This fact shows that in the future there should be laid more emphasis on the research of the contacts of these two areas.²⁰

This is also underlined by such finds as the double-edged sword (Petersen S-type or Geibig combina-

¹⁹ Hasonló megállapításra jutott Andrei Măgureanu is a 6–7. századi leletanyag kapcsán (MĂGUREANU 2017, 53–54).

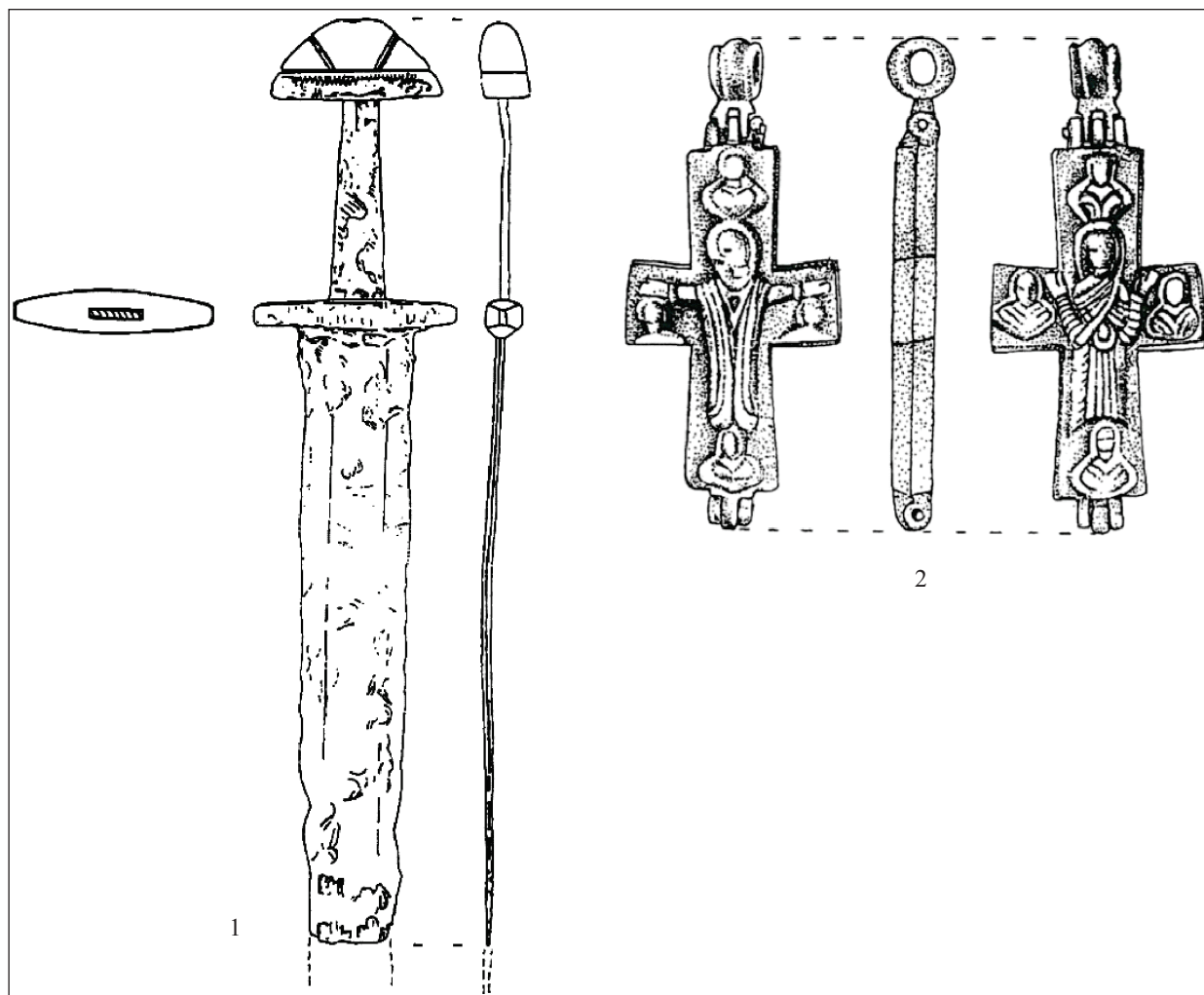
²⁰ From the beginning of the 11th century they were used also in the areas of Northwest Russia, Poland, Estonia and East Prussia (PAULSEN 1956, 27).

4. kép. A 9/10–11. századi balták elterjedése Moldva területén (a lelőhelyek számozásához ld. 2. táblázat)

Fig. 4. The geographical distribution of 9th/10th–11th-century axes in the territory of Moldavia (the numbers of the sites see on table 2)

5. kép. 1: Pașcani; 2: Șuletea (Spinei 2009, fig. 9. 13, fig. 21. 1)
 Fig. 5. 1: Pașcani; 2: Șuletea (after Spinei 2009, fig. 9. 13, fig. 21. 1)

a kapcsolódási pontokra, amelyek összekötik ezt a két területet.²⁰

Mindezt alátámasztják olyan leletek, mint a Pașcani mellől előkerült, Petersen-féle S-típusú vagy Geibig-féle 11. kombinációs típusú kétélű kard (5. kép 1)²¹ (SPINEI 2009, fig. 9. 13). A Șuletea lelőhelyen (SPINEI 2009, fig. 21. 1) feltárt, 10–11. századra keltezhető kereszt (5. kép 2)²² déli befolyásra, illetve esetleges kereskedelmi kapcsolatokra utal.

tion type 11) that was found near Pașcani (fig. 5. 1)²¹ (SPINEI 2009, fig. 9. 13). The 10th–11th-century cross (fig. 5. 2)²² found in Șuletea (SPINEI 2009, fig. 21. 1) proves contacts with the South (their influence and commercial relations to them).

CONCLUSIONS

1. Due to the current state of the research, we can make no exact conclusions in connection with the funerary sites mentioned in this study. The fact that graves have been unearthed only in Eastern Moldavia raises many questions.

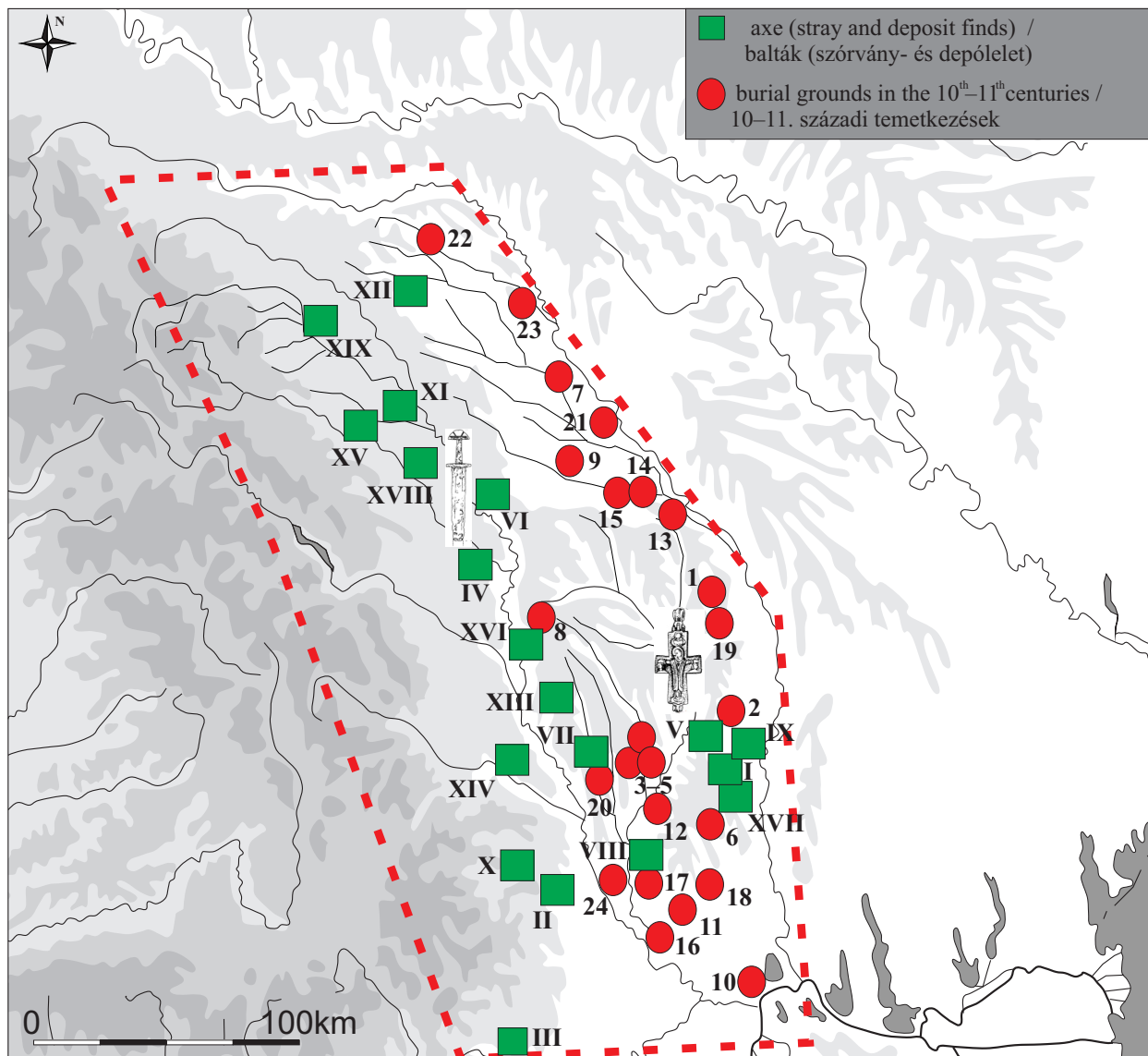
²⁰ Ezek a balták a 11. század elejétől kezdődően Északnyugat-Oroszország, Lengyelország, Észtország és Kelet-Poroszország területein is használatban voltak (PAULSEN 1956, 27).

²¹ E kardtípus keltezése kapcsán ld. PETERSEN 1919, 182; GEIBIG 1991, 54–56, 144, Abb. 39.

²² Keltezésük kapcsán ld. LANGÓ–TÜRK 2004, 365–451.

²¹ On the dating of this type of sword see PETERSEN 1919, 182; GEIBIG 1991, 54–56, 144, Abb. 39.

²² On their dating see LANGÓ–TÜRK 2004, 365–451.

6. kép. A 10–11. századi temetkezések és baltaleletek elterjedése Moldvában (a lelőhelyek számozásához ld. 1–2. táblázat)

Fig. 6. The geographical distribution of 10th–11th-century burial sites and axes in the territory of Moldavia (the numbers of the sites see on tables 1–2)

KÖVETKEZTETÉSEK

1. A vizsgált temetkezési helyek alapján a kutatás jelenlegi állapota miatt nem lehet egyértelmű következtetéseket levonni. Az a tény, hogy jelenleg csak Kelet-Moldvából ismerünk sírokat, számos kérdést vet fel.

2. Ami a fegyveres, illetve fegyvernélküli temetkezéseket illeti, nem beszélhetünk 'keresztény' vagy 'pogány' közösségekről. A vizsgált 10–11. századi temetkezések kapcsán hiábavaló lenne kereszténységet keresni a kereszténység jele, a templom nélkül.

2. If we speak about graves with or without weapons we should not mention 'Christian' or 'pagan' communities. Considering the graves dated to the 10th–11th centuries it would be useless to seek Christians without having any traces of their most common sign, the church building.

3. The majority of the graves excavated so far has W–E orientation (so do graves with weapons and horse gear as well), however some graves without weapon finds were oriented N–S and had lyre-shaped buckles. From all of this it can also be concluded that graves with W–E orientation that are often mentioned in the archaeological literature,

3. A legtöbb eddig feltárt sír Ny–K tájolású (a fegyveres és lószerszámos sírok is), ezzel szemben néhány fegyver nélküli sír É–D tájolású, mellékleteik között pedig líra alakú csatot találunk. Mindezekből arra következtethetünk, hogy a szakirodalomban gyakran emlegetett Ny–K tájolású temetkezéseket nem kellene automatikusan ’keresztényként’ értelmezni, mivel ez egész Közép- és Kelet-Európában a korszak temetkezései között a legnagyobb mennyiségben dokumentált tájolás, mind a fegyveres lovas, mind az ezeket nélkülöző sírok esetében.

4. A temetkezési helyek, temetkezések Kelet-Moldvából ismertek, ezzel szemben balták a legnagyobb mennyiségben Nyugat-Moldvából kerültek elő, vagyis megkerülhetlenné válik a kérdés: mit jelenthet, hogyan értelmezhető ez a leletanyag? Beszélhetünk-e konkrét régészeti jelenségről? A balták egy jelentős része a Kárpátok alatti hegyes, illetve dombos területekről ismert, vagyis a balták és a korszak sírjainak földrajzi előkerülése között jelentős különbségek figyelhetők meg. Ez vajon életmódbeli különbségre utal, vagy egy adott kulturális különbség régészeti lecsapódására? Azt is szükséges lenne legalább részben tisztázni, hogy a baltaleletek köthetők-e településhez vagy temetőhöz. Minderre a jövő kutatásai adhatnak választ.

5. A 9. századi „*keleti magyarság*” (TÜRK 2010, 262–306) kutatásának története kapcsán egy sor kérdés fogalmazódott meg. A magyar régészeti szakirodalomban felmerült, hogy vannak a 9. század végére és a 10. század elejére keltezhető ’magyar leletek’ (Grozești, Probota 7. sír, valamint Havasalföldről București-Tei) (THE ANCIENT HUNGARIANS 1996, 438–439). E sírok közül mindössze egyet tárt fel szakember (Probota 7. sír), amelyet a részleges lovastemetkezés alapján tartottak ’magyar’ jellegűnek. Ez azonban távolról sem egyértelmű bizonyíték,²³ a sírban feltárt többi melléklet pedig egyáltalán nem teszi egyértelművé ezt az állítást.

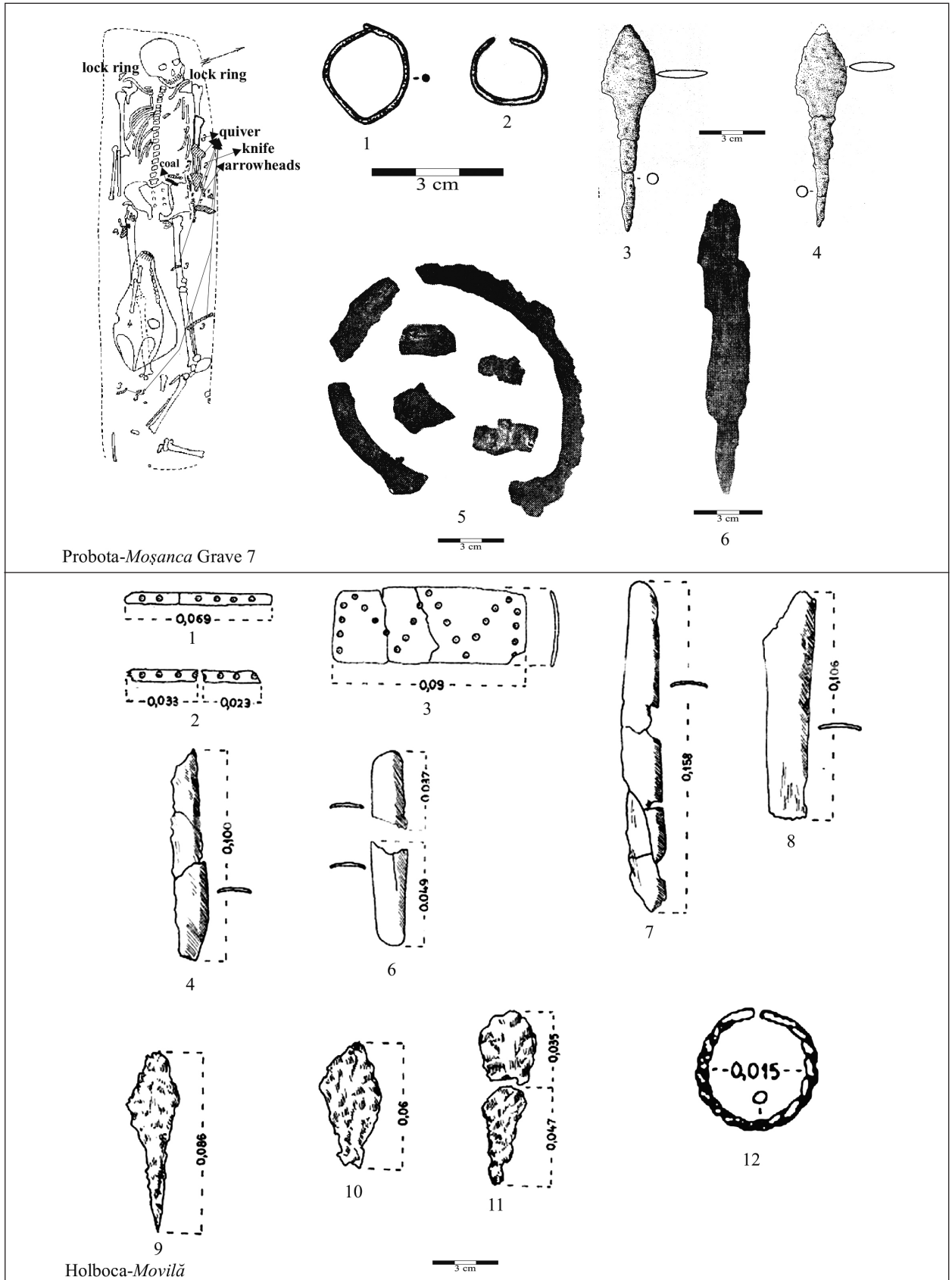
should not be automatically interpreted as ‘Christian’ finds, because the vast majority of the Central and Eastern European graves in this period used to have exactly this orientation (both graves with or without weapons and horses).

4. The fact that funerary places and graves have been found in Eastern Moldavia and the largest part of axe finds comes from Western Moldavia raises the question: what does this characteristic of archaeological finds mean? Is this an archaeological phenomenon? A big part of the axes was found not so far from the Carpathians, so we can note a significant geographical difference between this area and the area covered by graves. Does it indicate a difference in lifestyle or an archaeological manifestation of cultural differences? It would be important to clarify, at least partially whether these axes come from settlements or graves. These questions can be answered only by future researches.

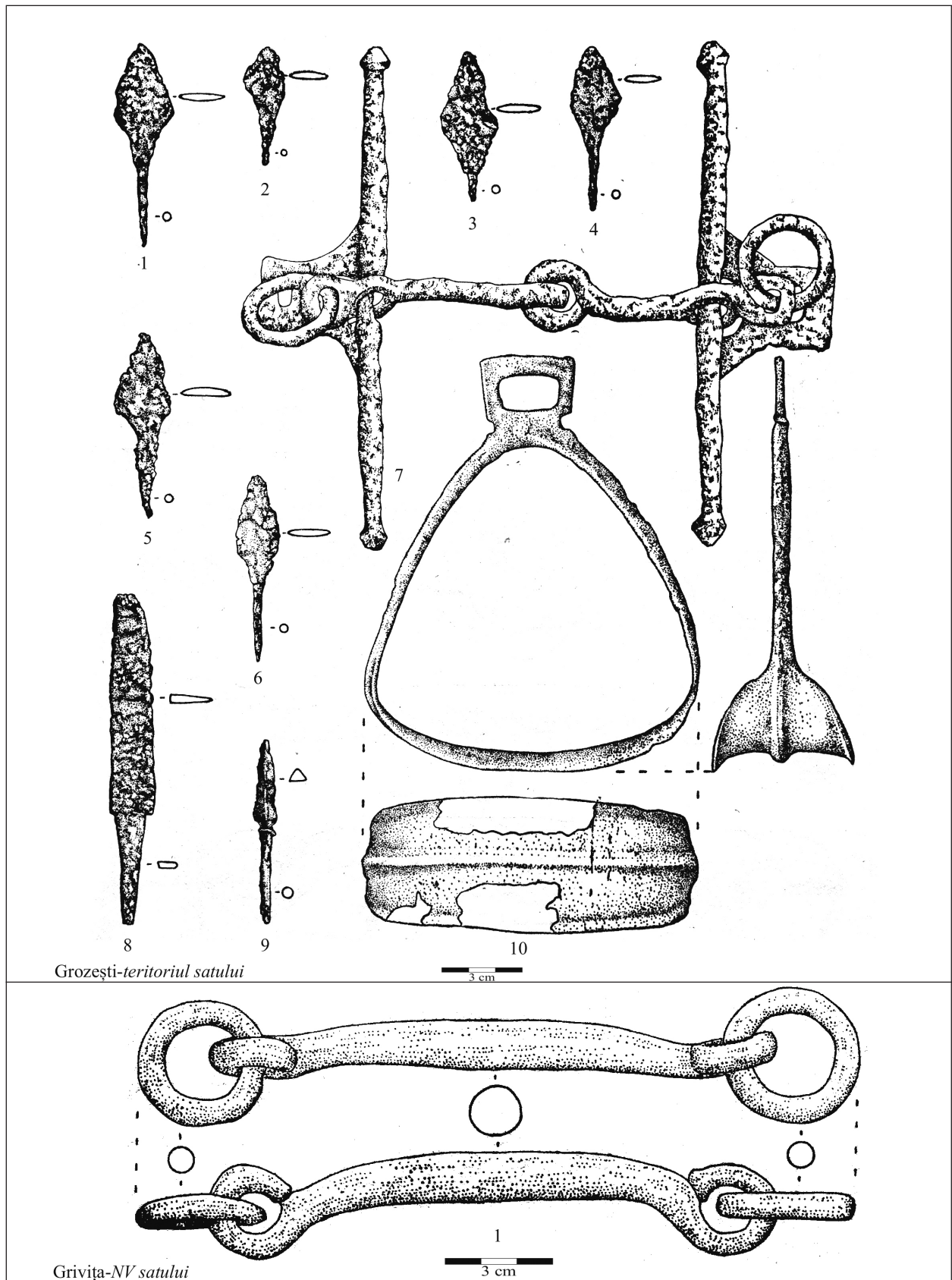
5. There are a lot of questions concerning the research history of the ‘Eastern Hungarians’ in the 9th century (TÜRK 2010, 262–306). There is an idea in the Hungarian archaeology that there are ‘Hungarian finds’ east of the Carpathians that can be dated to the end of the 9th and to the 10th century (Grozești, Probota grave 7 and also București-Tei from Wallachia) (THE ANCIENT HUNGARIANS 1996, 438–439). Only one of these (Probota grave 7) was excavated by archaeologists and, concerning the partial horse burial, they thought this is a ‘Hungarian’ find. However, this is not a conclusive evidence,²³ neither are the other finds from this grave.

²³ Részleges lovastemetkezéseket (Bálint II. típus) (BÁLINT 1969, 107–114) nemcsak a Kárpát-medence területéről ismerünk, hanem például Bulgária területéről, illetve a szaltovói kultúra temetkezései közül is. E kérdéskör kapcsán ld. TÜRK 2010, 283, 198. lábjegyzet, szakirodalommal.

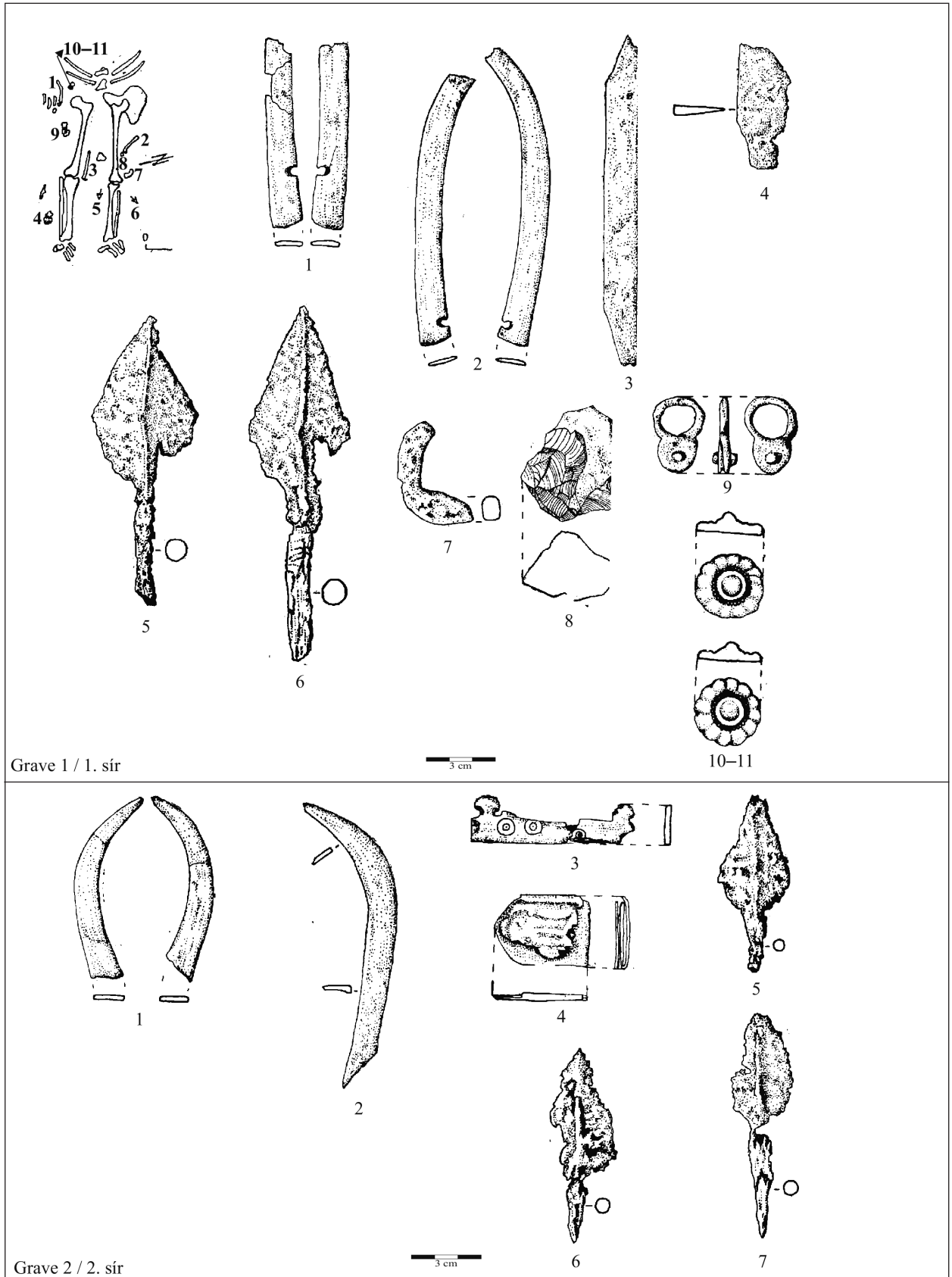
²³ Partial horse burials (type Bálint II) (BÁLINT 1969, 107–114) are known not only in the Carpathian Basin, but also in the territory of Bulgaria, as well as in the case of some burials of the Saltovo-Mayaki culture. On these problems see TÜRK 2010, 283, note 198 with bibliography.

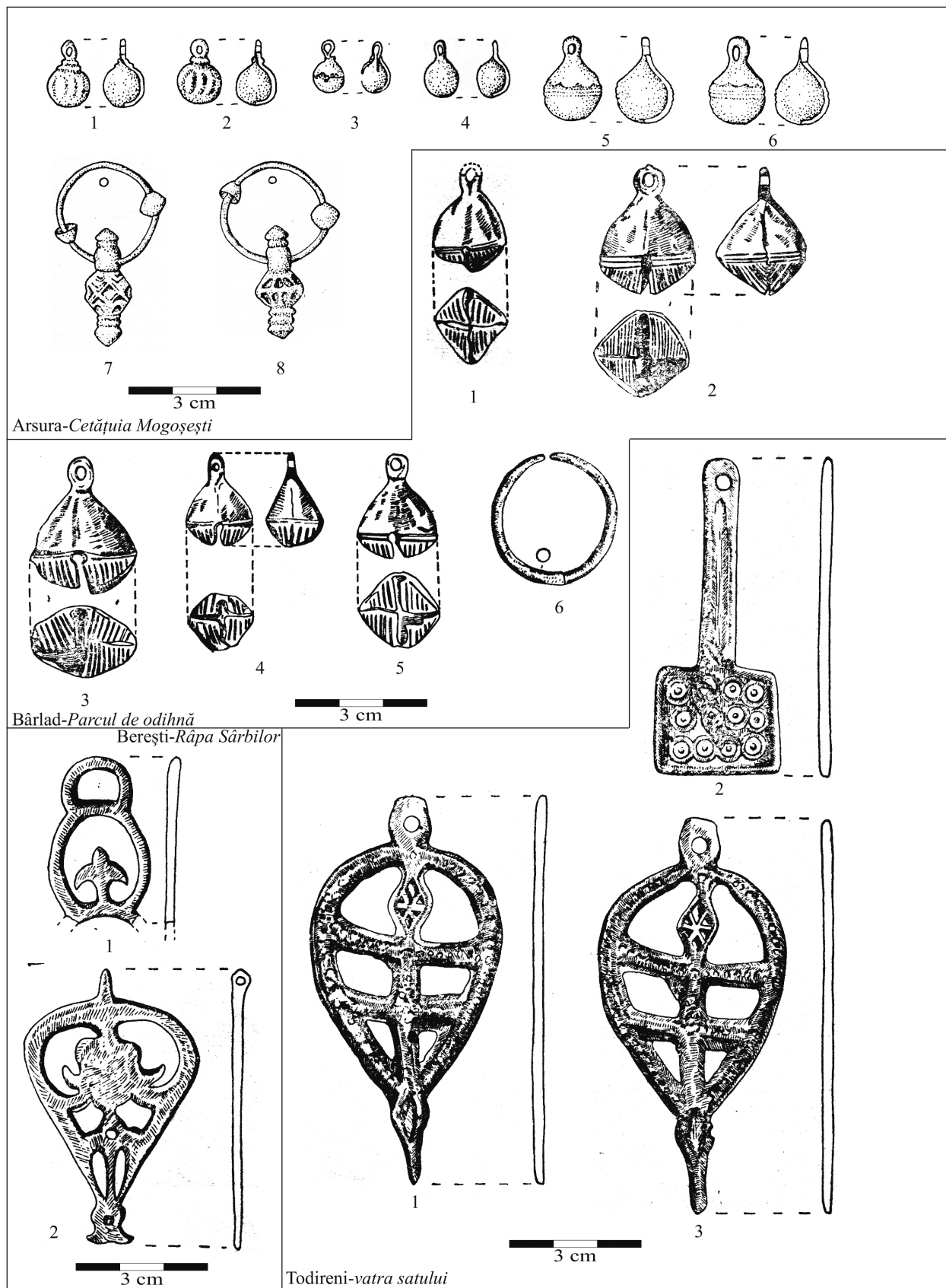
7. kép. 1-6: Probota-Moșanca; 1-12: Holboca-Movilă
 Fig. 7. 1-6: Probota-Moșanca; 1-12: Holboca-Movilă

8. kép. 1-10: Grozești-teritoriul satului; 1: Grivița-NV satului
 Fig. 8. 1-10: Grozești-teritoriul satului; 1: Grivița-NV satului

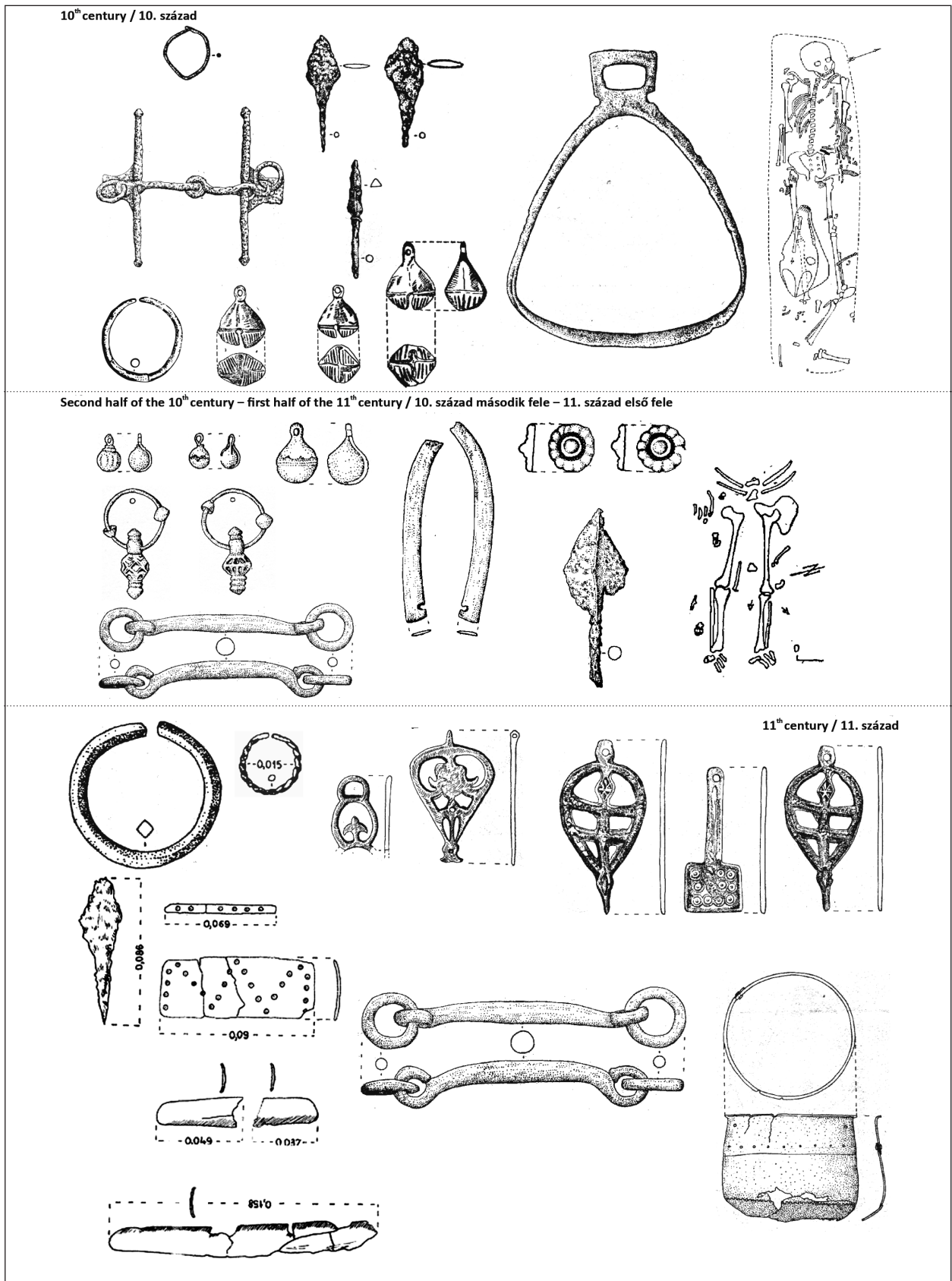

9. kép. Leletek Banca-Gara lelőhelyről. 1-11: 1. sír; 1-7: 2. sír
 Fig. 9. Finds from Banca-Gara. 1-11: Grave 1; 1-7: Grave 2

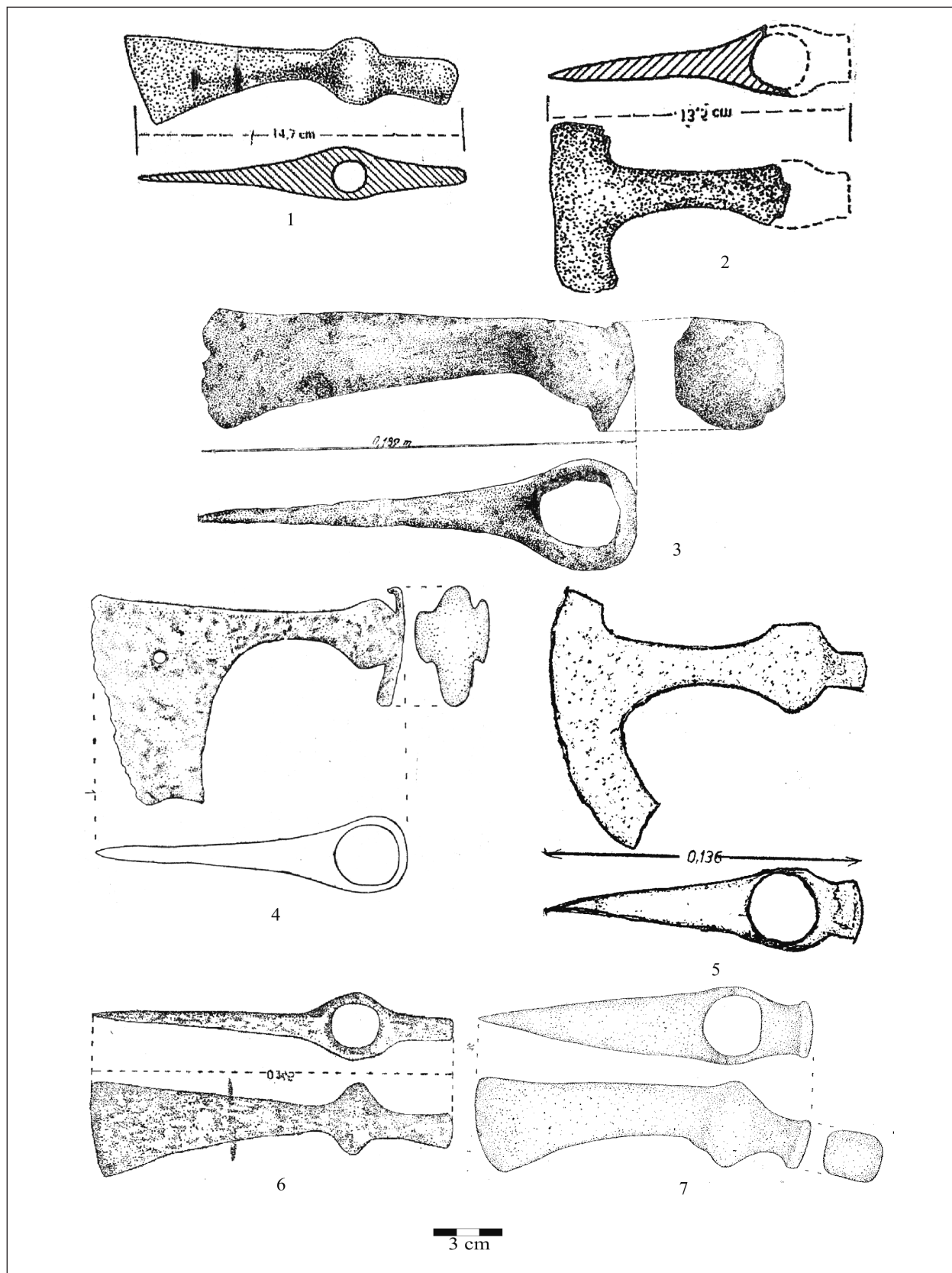

10. kép. 1-8: Arsura-Cetățuia Mogoșești; 1-6: Bârlad-Parcul de odihnă; 1-2: Berești-Râpa Sârbilor; 1-3: Todireni-vatra satului
 Fig. 10. 1-8: Arsura-Cetățuia Mogoșești; 1-6: Bârlad-Parcul de odihnă; 1-2: Berești-Râpa Sârbilor; 1-3: Todireni-vatra satului

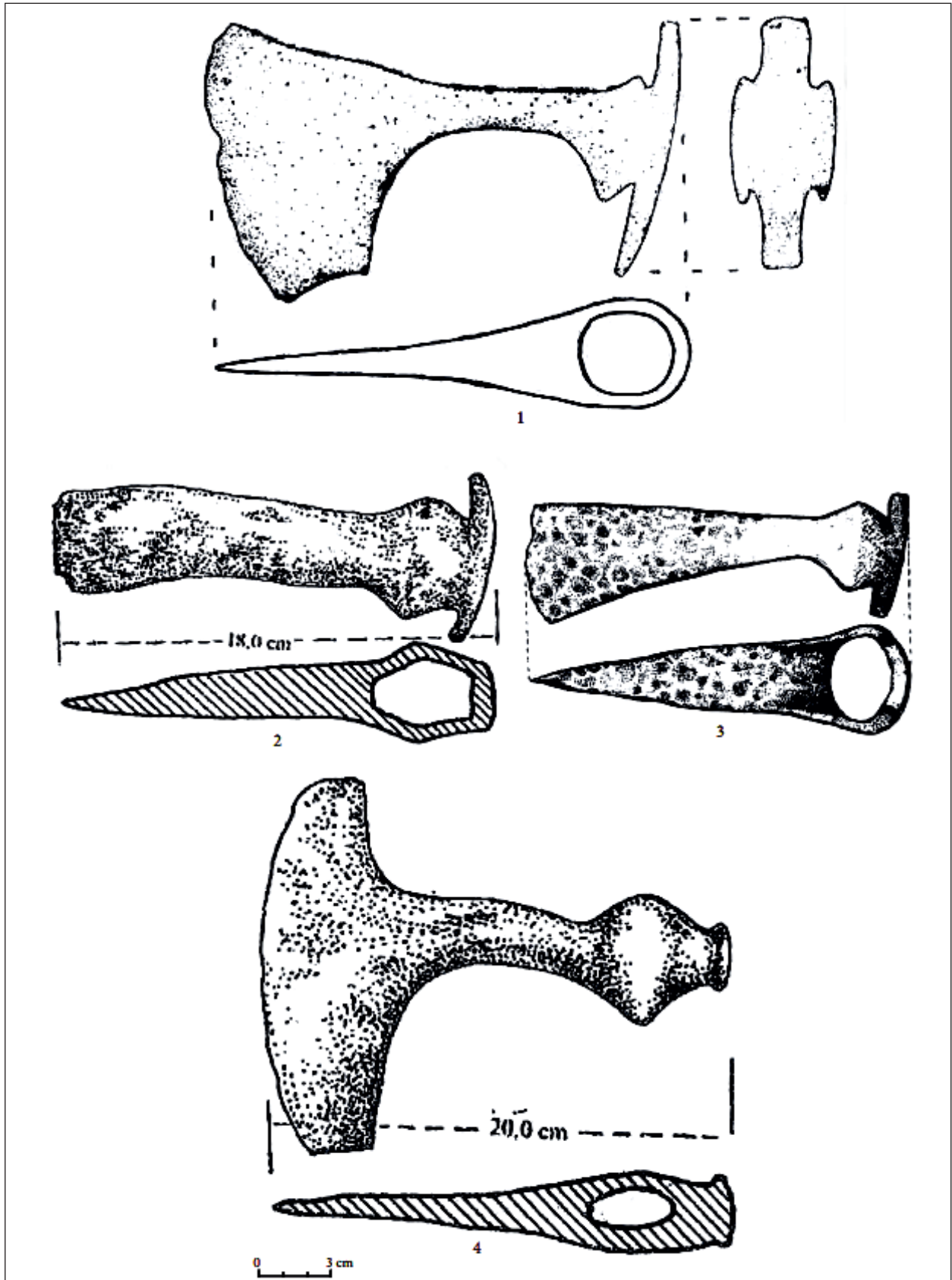

11. kép. A 10–11. századi moldvai temetkezések és szórványleletek relatív kronológiája
 Fig. 11. The relative chronology of 10th–11th-century burial places and stray finds from Moldavia

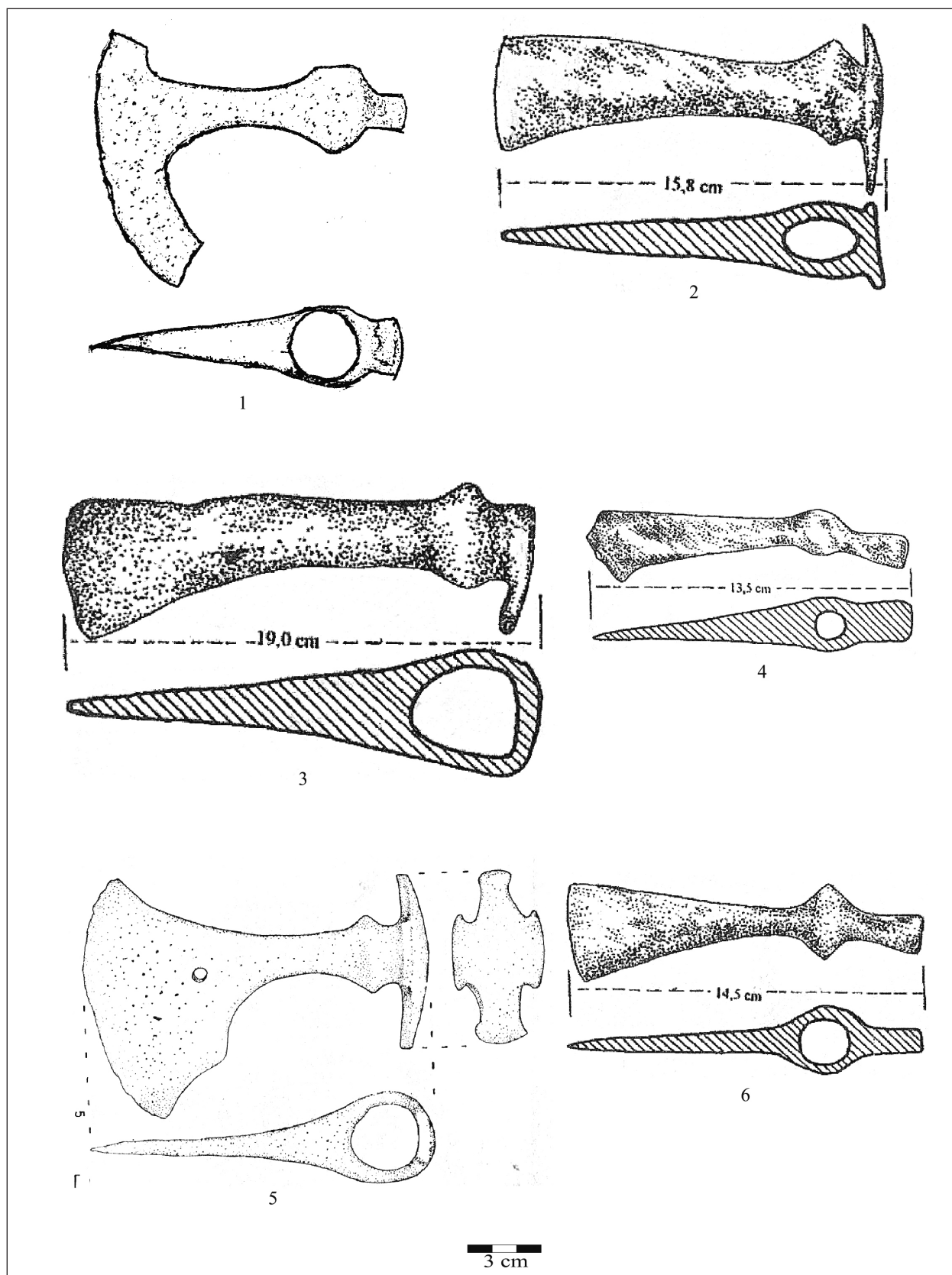

12. kép. Moldvai baltaleletek. 1: Bârlălești-Stanția; 2: Dragoslaveni-La Aguzi; 3: Dulcești-la vest de sat; 4: Fedești; 5: Găiceana-vatra satului; 6: Fotin Enescu-Drobotă-Viișoara; 7: Gârbovăț-Arcaci

Fig. 12. Axe finds from Moldavia. 1: Bârlălești-Stanția; 2: Dragoslaveni-La Aguzi; 3: Dulcești-la vest de sat; 4: Fedești; 5: Găiceana-vatra satului; 6: Fotin Enescu-Drobotă-Viișoara; 7: Gârbovăț-Arcaci

13. kép. Moldvai baltaletelek. 1: Jariștea-marginea estică; 2: Liteni-teritoriul satului; 3: Giurcani; 4: Nănești-vatra satului
 Fig. 13. Axe finds from Moldavia. 1: Jariștea-marginea estică; 2: Liteni-teritoriul satului; 3: Giurcani; 4: Nănești-vatra satului

14. kép. Moldvai baltaleletek. 1: Orbeni-centrul satului; 2: Pleșești-teritoriul satului; 3: Prăjești; 4: Sărățeni-în fața școlii generale; 5: Siliștea Nouă; 6: Suceava-zona suburbană

Fig. 14. Axe finds from Moldavia. 1: Orbeni-centrul satului; 2: Pleșești-teritoriul satului; 3: Prăjești; 4: Sărățeni-în fața școlii generale; 5: Siliștea Nouă; 6: Suceava-zona suburbană

1. táblázat. A Moldva területén feltárt 9/10–11. századi sírleletek listája

Table 1. The list of 9th/10th–11th-century burial places from Moldavia

Temetkezési hely (fél-kövérrel kiemelve: fegyveres-lovas temetkezési helyek) / Funerary site (with bold: burial places with weapons and harness)	Megye / County	Sírok száma / Number of the graves	Fegyveres, lovas és/vagy lószerszám-os temetkezés / Grave with weapon, horse and/or harness	Tájolás / Orientation	Keltezés / Dating	Irodalom / Bibliography
1. Arsura-Cetățuia Mogoșești (10. kép 1–8 / fig. 10. 1–8)	Vaslui	11		Ny–K / W–E	10. század második fele – 11. század első fele / second half of the 10 th century – first half the 11 th century	TEODOR 1968, 237–238; TEODOR 1997, 39; TEODOR 2013, 107–114, fig. 1–2.
2. Banca-Gara (9. kép / fig. 9)	Vaslui	2	•	Ny–K / W–E	10–11. század / 10 th –11 th centuries	SPINEI 1985, 110; MAXIM-ALAIIBA 1987, 236, fig. 1.
3. Bârlad-Parcul de odihnă (10. kép 1–6 / fig. 10. 1–6)	Vaslui	1		?	10. század / 10 th century	SPINEI 1985, 111, fig. 27. 6.
4. Bârlad-Dealul Țuguieta	Vaslui	?	•	?	10. század (?) / 10 th century (?)	SPINEI 2009, 285, fig. 4.
5. Bârlad-Moara lui Chicoș	Vaslui	?	•	?	10. század vége – 11. század / end of the 10 th century – 11 th century	SPINEI 1985, 111, fig. 30. 8, fig. 31. 3–4.
6. Berești-Râpa Sârbilor (10. kép 1–2 / fig. 10. 1–2)	Galați	?		?	11. század / 11 th century	SPINEI 1985, 111, fig. 27. 9–10.
7. Călărăși-Primărie	Botoșani	1		Ny–K / W–E	11. század / 11 th century	TEODOR 1997, 62.
8. Dumeștii Vechi-marginea de nord-vest a satului	Vaslui	1		ÉNy–DK / NW–SE	10–11. század / 10 th –11 th centuries	TEODOR 1970, 114–115, fig. 7. 2.
9. Erbiceni-Dealul Cimitirului	Iași	1		É–D / N–S	10. század második fele – 11. század / second half of the 10 th century – 11 th century	NIȚU ET AL. 1959, 536, fig. 6. 4; TEODOR 1978, 79, fig. 44. 3.
10. Galați-Seromgal	Galați	2 + további sírok (?) / 2 + other graves (?)	•	?	10–11. század / 10 th –11 th centuries	SPINEI 2009, 285, fig. 4.
11. Grivița	Galați	4	•	?	10–11. század (?) / 10 th –11 th centuries (?)	SPINEI 2009, 285, fig. 4.
12. Grivița-NV satului (8. kép 1 / fig. 8. 1)	Vaslui	1	•	NyÉNy–KDK / WNW–ESE	10. század második fele – 11. század / second half of the 10 th century – 11 th century	SPINEI 1985, 113, fig. 27. 6.
13. Grozești-teritoriul satului (8. kép 1–10 / fig. 8. 1–10)	Iași	1	•	?	10. század első fele / first half of the 10 th century	SPINEI 1985, 113, fig. 29. 1–10.
14. Holboca-Movilă (7. kép 1–12 / fig. 7. 1–12)	Iași	2	•	Ny–K / W–E	11. század első fele / first half of the 11 th century	NESTOR ET AL. 1952, 96, 108; SPINEI 1985, 114, fig. 29. 1–10.
15. Iași-Fabrica de cărămizi	Iași	1		?	9/10–11. század / 9 th /10 th –11 th centuries ⁷	TEODOR 1997, 104.
16. Liești	Galați	?	•	?	9/10–11. század / 9 th /10 th –11 th centuries	SPINEI 2009, 285, fig. 4.

Temetkezési hely (félkővérrrel kiemelve: fegyveres-lovas temetkezési helyek) / Funerary site (with bold: burial places with weapons and harness)	Megye / County	Sírok száma / Number of the graves	Fegyveres, lovas és/vagy lószerszámossal temetkezés / Grave with weapon, horse and/or harness	Tájolás / Orientation	Keltezés / Dating	Irodalom / Bibliography
17. Matca	Galați	1	•	?	10. század második fele – 11. század / second half of the 10 th century – 11 th century	SPINEI 2009, 285, fig. 4; CROITORU 2013, 99, fig. 2.
18. Mândrești	Galați	1	.	?	9/10–11. század / 9 th /10 th –11 th centuries	CROITORU 2013, 97–106.
19. Pâhnești	Vaslui	3		Ny–K / W–E	9/10–11. század / 9 th /10 th –11 th centuries	SPINEI 1985, 109–110; SPINEI 2009, 283–284.
20. Pogonești	Vaslui	1	.	?	11. század / 11 th century	SPINEI 1985, 115, fig. 27. 7–8, fig. 30. 7.
21. Probotă-Moșanca (7. kép 1–6 / fig. 7. 1–6)	Iași	1 (+1?)	.	Ny–K / W–E	10. század / 10 th century	ZAHARIA–ZAHARIA 1962, 603–605.
22. Roma	Botoșani	4	.	?	11. század / 11 th century	SPINEI 2009, 286, fig. 4, fig. 53
23. Todireni-vatra satului (10. kép 1–3 / fig. 10. 1–3)	Botoșani	2	.	?	11. század / 11 th century	SPINEI 1985, 117, fig. 27. 11–13.
24. Umbrărești	Galați	1	.	?	10. század második fele – 11. század első fele / second half of the 10 th century – first half of the 11 th century	SPINEI 1985, 118, fig. 31. 5–13.

2. táblázat. A Moldva területén előkerült 9/10–11. századi balták listája
Table 2. The list of 9th/10th–11th-century axes from Moldavia

Lelőhelyek / Sites	Megye / County	A lelet vagy leletek jellege / Type of the find or finds	Keltezés / Dating	Irodalom / Bibliography
I. Bârlălești-Stanția (12. kép 1 / fig. 12. 1)	Vaslui	szórványlelet / stray find	10–11. század / 10 th –11 th centuries	COMAN 1980, 30, Table 14. 1.
II. Câmpineanca-Via I.A.S.	Vrancea	depólelet? / deposit find?	10–11. század / 10 th –11 th centuries	TEODOR 1997, 63.
III. Dragoslaveni-La Aguzi (12. kép 2 / fig. 12. 2)	Vrancea	depólelet / deposit find	10–11. század / 10 th –11 th centuries	COMȘA–CONSTANTINESCU 1969, 425–435.
IV. Dulcești-la vest de sat (12. kép 3 / fig. 12. 3)	Neamț	kultúrréteg / cultural layer	10–11. század / 10 th –11 th centuries	ALEXIANU–SCORTĂNU 1987, 159–160.
V. Fedești (12. kép 4 / fig. 12. 4)	Vaslui	szórványlelet / stray find	10–11. század / 10 th –11 th centuries	SPINEI 1985, fig. 10. 1.
VI. Fotin Enescu-Drobotă-Viișoara (12. kép 6 / fig. 12. 6)	Iași	szórványlelet / stray find	10–11. század / 10 th –11 th centuries	CHIRICA–TANASACHI 1984, 213, fig. 9. 6.
VII. Găiceana-vatra satului (12. kép 5 / fig. 12. 5)	Bacău	szórványlelet / stray find	10–11. század / 10 th –11 th centuries	ARTIMON 1989, 217, fig. 2. 1, 2.
VIII. Gărbovăț-Arcaci (?) (12. kép 7 / fig. 12. 7)	Galați	depólelet? / deposit find?	9–10. század / 9 th –10 th centuries	FLORESCU ET AL. 1967, 75; SPINEI 1985, fig. 11. 14; TEODOR 2004, fig. 4. 3.
IX. Giurcani (13. kép 3 / fig. 13. 3)	Vaslui	szórványlelet / stray find	10–11. század / 10 th –11 th centuries	ROTARU 2008, 6, fig. 9.
X. Jarișteamarginea estică (13. kép 1 / fig. 13. 1)	Vrancea	szórványlelet / stray find	10–11. század / 10 th –11 th centuries	PARAGINĂ 1978, 82–83, fig. 2.
XI. Liteni-teritoriul satului (13. kép 2 / fig. 13. 2)	Suceava	szórványlelet / stray find	10–11. század / 10 th –11 th centuries	EMANDI 1981, 35.
XII. Mateeni-Dealul Țarnă	Botoșani	szórványlelet / stray find	10–11. század / 10 th –11 th centuries	TEODOR 1974, 112, fig. 7. 1.
XIII. Nănești-vatra satului (13. kép 4 / fig. 13. 4)	Bacău	szórványlelet / stray find	10–11. század / 10 th –11 th centuries	TEODOR 1978, 77, fig. 30. 2.
XIV. Orbeni-centrul satului (14. kép 1 / fig. 14. 1)	Bacău	szórványlelet / stray find	10–11. század / 10 th –11 th centuries	ARTIMON 1989, 217, fig. 1. 1, 2.
XV. Pleșești-teritoriul satului (14. kép 2 / fig. 14. 2)	Suceava	szórványlelet / stray find	10–11. század / 10 th –11 th centuries	EMANDI 1981, 37.
XVI. Prăjești (14. kép 3 / fig. 14. 3)	Bacău	szórványlelet / stray find	10–11. század / 10 th –11 th centuries	TEODOR 2004, 192, fig. 4. 6.
XVII. Sărățeni-în fața școlii generale (14. kép 4 / fig. 14. 4)	Vaslui	szórványlelet / stray find	10–11. század / 10 th –11 th centuries	COMAN 1980, 190, Table 14. 4.
XVIII. Silișteana Nouă (14. kép 5 / fig. 14. 5)	Suceava	szórványlelet / stray find	10–11. század / 10 th –11 th centuries	SPINEI 1985, fig. 10. 5.
XIX. Suceava-zona suburbană (14. kép 6 / fig. 14. 6)	Suceava	szórványlelet / stray find	10–11. század / 10 th –11 th centuries	MATEI 1963, 33; EMANDI 1981, 35, fig. 1. 2.

IRODALOM / BIBLIOGRAPHY

- ALEXIANU–SCORTĂRU 1987: Alexianu, M. – Scortăru, Ș.: Două topoare din evul descoperite în județul Neamț. *Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Județean Neamț* 15–17 (1983–1985) 1987, 159–165.
- ARTIMON 1989: Artimon, A.: Topoare din secolele X–XI descoperite în județul Bacău. *Carpica. Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Bacău* 20 (1989) 215–219.
- BÁLINT 1969: Bálint Cs.: A honfoglalás kori lovastemetkezések néhány kérdése (Über die Pferdebestattungen der Landnahmezeit). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1969:1, 107–114.
- BOIA 1997: Boia, L.: *Istorie și mit în conștiința românească*. București 1997.
- BRATHER 2002: Brather, S.: Ethnic Identities as Constructions of Archaeology: The case of the Alamanni. In: *On Barbarian Identity. Critical Approaches to Ethnicity in the Early Middle Ages*. Ed.: Gillett, A. *Studies in the Early Middle Ages* 4. Turnhout 2002, 149–175. <https://doi.org/10.1484/M.SEM-EB.3.4487>
- CHIRICA–TANASACHI 1984: Chirica, V. – Tanasachi, M.: *Repertoriul arheologic al județului Iași*. Iași 1984.
- COMAN 1980: Coman, Gh.: *Statornicie, continuitate: Repertoriul arheologic al județului Vaslui*. București 1980.
- COMȘA–CONSTANTINESCU 1969: Comșa, M. – Constantinescu, Gh.: Depozitul de unelte și arme din epoca feudală timpurie descoperit la Dragosloveni (jud. Vrancea). *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 20:3 (1969) 425–436.
- CROITORU 2013: Croitoru, C.: Descoperiri arheologice de pe teritoriul județului Galați atribuite populațiilor turanice. *Acta Musei Tutovensis* 8 (2013) 97–106.
- CURTA 2013: Curta, F.: *The Image and Archaeology of the Pechenegs. Banatica. Muzeul Banatului Montan* 23 (2013) 143–202.
- EMANDI 1981: Emandi, E.: Cercetări privind uneltele de tăiat de pe teritoriul României în perioada secolelor IX–XVII. In: *Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România*. Istoria civilizației II. Sibiu 1981, 19–65.
- FLORESCU ET AL. 1967: Florescu, A. C. – Rugină, Șt. – Vicoveanu, D.: Așezarea din epoca bronzului târziu de la Gîrbovăț (r. Tecuci, reg. Galați). *Danubius – Revista Muzeului de Istorie Galați* 1 (1967) 75–87.
- FRÎNCULEASA ET AL. 2012: Frînculeasa, A. – Preda, B. – Negrea, O. – Sofîcaru, A. – Dumitrașcu, V. – Frînculeasa, M.: Complexe funerare de la începutul mileniului al II-lea, descoperite recent în județul Prahova. *Materiale și Cercetări Arheologice – Serie Nouă* 8 (2012) 139–163. <https://doi.org/10.3406/mcarh.2012.918>
- GÁLL 2013: Gáll E.: *Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői* 1–2. Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei 6. Szerk.: Kovács L. – Révész L. Szeged 2013.
- GÁLL 2015: Gáll, E.: An attempt to classify the stirrups dating from the 10th century and the first quarter of the 11th century in the Transylvanian Basin, the Crișana/Partium and the Banat with an outlook to the Carpathian Basin. In: *Warriors, weapons, and harness from the 5th–10th centuries in the Carpathian Basin*. Ed.: Cosma, C. Cluj-Napoca 2015, 353–404.
- GEIBIG 1991: Geibig, A.: *Beiträge zur morphologischen Entwicklung des Schwertes im Mittelalter. Eine Analyse des Fundmaterials vom ausgehenden 8. bis zum 12. Jahrhundert aus Sammlungen der Bundesrepublik Deutschland*. Neumünster 1991.
- GIESLER 1981: Giesler, J.: Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo-Brdo (Ein Beitrag zur Archäologie des 10. und 11. Jahrhunderts im Karpatenbecken). *Prähistorische Zeitschrift* 56 (1981) 3–181. <https://doi.org/10.1515/prhz.1981.56.1.3>
- IONIȚĂ 2005: Ioniță, A.: *Spațiul dintre Carpații Meridionali și Dunărea Inferioară în secolele XI–XIII*. București 2005.
- KOVÁCS 1988: Kovács L.: A tímári (Szabolcs-Szatmár m.) honfoglalás kori temetőmaradványok (Landnahmezeitliche Gräberfeldreste von Tímár, Kom. Szabolcs-Szatmár). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1988, 125–158.

- LANGÓ–TÜRK 2004: Langó P. – Türk A.: Honfoglalás kori sírok Mindszent-Koszorús-dűlőn. Adatok a szijbe-fűzős bizánci csatok és a délkelet-európai kapcsolatú egyszerű mellkeresztek tipológiájához (Landnahmezeitliche Gräber in Mindszent-Koszorús-dűlő. Angaben zur Typologie der trapezförmigen byzantinischen Schnallen und einfachen Kreuzanhänger mit Südosteuropäischen Beziehungen). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 10 (2004) 365–451.
- MALEŠEVIĆ 2004: Malešević, S.: *The Sociology of Ethnicity*. London–Thousand Oaks–New Delhi 2004. <https://doi.org/10.4135/9781446215029>
- MATEI 1963: Matei, M. D.: *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*. București 1963.
- MAXIM-ALAIBA 1987: Maxim-Alaiba, R.: Două morminte turanice târzii de la Banca. *Arheologia Moldovei* 11 (1987) 235–240.
- MĂGUREANU 2017: Măgureanu, A.: Identitate religioasă la nord de Dunăre. Creștinismul. *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 68:1–4 (2017) 31–70.
- MORINTZ–ROSETTI 1959: Morintz, S. – Rosetti, D. V.: Din cele mai vechi timpuri și până la formarea Bucureștilor. In: *Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice*. Red.: Ionașcu, I. București 1959, 11–47.
- NESTOR ET AL. 1952: Nestor, I. și colaboratorii: Șantierul Valea Jijiei. *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 3 (1952) 19–119.
- NIȚU ET AL. 1959: Nițu, A. – Zaharia, Em. – Teodor, D. Gh.: Sondajul din 1957 de la Spinoasa-Erbiceni (r. Tg. Frumos, reg. Iași). *Materiale și Cercetări Arheologice* 6 (1959) 531–539. <https://doi.org/10.3406/mcarh.1959.1235>
- PARAGINĂ 1978: Paragină, A.: Două piese de metal din feudalismul timpuriu descoperite la Jariștea – Vrancea. *Studii și Comunicări. Muzeul Județean de Istorie și Etnografie Vrancea* 1 (1978) 81–84.
- PAULSEN 1956: Paulsen, P.: *Axt und Kreuz in Nord- und Osteuropa*. Bonn 1956.
- PETERSEN 1919: Petersen, J.: *Die norske Vikingesverd*. Kristiania 1919.
- PETKES 2011: Petkes Zs.: Rűdzablák a 10–12. századi Kárpát-medencében. In: *Hadak útján. A népvándorlás kor kutatóinak XIX. konferenciája*. Szerk.: Bíró Sz. – Őmka P. Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága éhulmányok 3. Győr 2011, 231–246.
- RÉVÉSZ 1985: Révész L.: Adatok a honfoglaláskori tegez szerkezetéhez (Angaben zum Bau des Kchers aus der Zeit der ungarischen Landnahme). *Acta Antiqua et Archaeologica Supplementum* 5 (1985) 35–53.
- RÉVÉSZ 1989: Révész L.: Lira alak csatok a Kárpát-medencében (Lyraffmige Schnallen in dem Karpatenbecken). *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 27 (1989) 513–541.
- RÉVÉSZ 1996: Révész L.: *A karosi honfoglaláskori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza vidék X. századi történetéhez*. Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori sírletei 1. Szerk.: Kovács L. – Révész L. Miskolc 1996.
- ROTARU 2008: Rotaru, M.: Cercetări arheologice în așezări din secolele IV–XIII în partea de sud-est a județului Vaslui. *Lohanul. Revistă cultural științifică* 2:5 (2008) 4–7.
- SPINEI 1985: Spinei, V.: *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X–XIII. Români și turanici*. Iași 1985.
- SPINEI 2009: Spinei, V.: *The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century*. Leiden–Boston 2009. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004175365.i-482>
- SZŐKE 1962: Szőke B.: *A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei*. Régészeti Tanulmányok 1. Budapest 1962.
- TEODOR 1968: Teodor, D. Gh.: Contribuții la cunoașterea culturii Dridu pe teritoriul Moldovei. *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 19:2 (1968) 227–278.
- TEODOR 1970: Teodor, D. Gh.: Elemente și influențe bizantine în Moldova în secolele VI–XI. *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 21:1 (1970) 97–128.
- TEODOR 1974: Teodor, D. Gh.: Descoperiri arheologice din secolele VI–XI din județul Botoșani. In: *Din trecutul județului Botoșani I. Comunicări prezentate la sesiunea științifică organizată de muzeu 9–11 februarie 1973 la Botoșani*. Botoșani 1974, 101–114.

- TEODOR 1978: Teodor, D. Gh.: *Teritoriul est-carpatic în veacurile V–XI. e. n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*. Iași 1978.
- TEODOR 1997: Teodor, D. Gh.: *Descoperiri arheologice și numismatice la est de Carpați în secolele V–XI d. H. (Contribuții la continuitatea daco-romană și veche românească)*. București 1997.
- TEODOR 2003: Teodor, D. Gh.: Topoare medievale timpurii în regiunile carpato-nistriene. In: *In memoriam Radu Popa, Temeiuri ale civilizației românești în context european*. Coord.: Marcu-Istrate, D. – Istrate, A. – Gaiu, C. Cluj-Napoca 2003, 185–200.
- TEODOR 2004: Teodor, D. Gh.: Depozitul de unelte și arme medievale timpurii de la Gârbovăț, jud. Galați. *Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Județean Neamț* 23 (2004) 395–406.
- TEODOR 2013: Teodor, D. Gh.: Necropola medievală timpurie de la Arsura-Vaslui. *Acta Musei Tutovenssis* 8 (2013) 107–113.
- THE ANCIENT HUNGARIANS 1996: *The Ancient Hungarians*. Eds.: Fodor, I. et al. Budapest 1996.
- TÜRK 2010: Türk A. A.: A szaltovói kultúrkör és a magyar őstörténet régészeti kutatása. In: *A VI. Medieviztikai PhD-konferencia (Szeged, 2009. június 4–5.) előadásai*. Középkortörténeti tanulmányok 6. Szerk.: G. Tóth P. – Szabó P. Szeged 2010, 261–306.
- ZAHARIA–ZAHARIA 1962: Zaharia, Em. – Zaharia, N.: Sondajul de salvare din necropola de la Proboata. *Materiale și Cercetări Arheologice* 8 (1962) 599–605.
<https://doi.org/10.3406/mcarh.1962.1321>